

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

”מבצעי הרתעה” מה ניתן ללמוד מהניסיון הצה”לי ברצועת עזה?

מוני חורב

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 115

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 115

"מבצעי הרתעה"
מה ניתן ללמוד מהניסיון הצה"לי ברצועת עזה?

מוני חורב

”מבצעי הרתעה” - מה ניתן ללמוד מהניסיון הצה”לי ברצועת עזה?
“Deterrence Campaigns”: Lessons from IDF Operations in Gaza

Moni Chorev

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס”א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל’ 03-5318959
פקס 03-5359195

besa.center@mail.biu.ac.il
www.besacenter.org
ISSN 1565-9895

אוקטובר 2015

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: Flickr/Israel Defense Forces

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על ידי ד"ר תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לציבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שמארגן המרכז. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט

משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר שאול קושיצקי

חברים: פרופ' משה ארנס, גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, מר מוזי וורטהיים, השגריר יצחק לבנון, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מר יואל קושיצקי, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דיוויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופ' יחזקאל דרור האוניברסיטה העברית, ד"ר אליזא א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר

חוקרים: ד"ר אפרת אביב, ד"ר יעלי בלוך-אלקון, פרופ' איתן גלבוש, ד"ר עדו הכט, אל"מ (מיל') אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, תא"ל (מיל') מוני חורב, פרופ' יהושע טייטלבוים, ד"ר אלון לבקוביץ, ד"ר יעקב ליפשיץ, אל"מ (מיל') ד"ר ערן לרמן, פרופ' זאב מגן, השגריר אריה מקל, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') ד"ר עמנואל סקל, אלוף (מיל') יעקב עמידרור, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר ליעד פורת, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, פרופ' אפרים קארש, פרופ' אבי קובר, ד"ר מרדכי קידר, מר עוזי רובין, ד"ר יונתן ריינהולד, מר עמיר רפפורט, ד"ר דני שוהם, ד"ר איתן שמיר, פרופ' שלמה שפירא.

מנהל קשרי חוץ: דוד מ' וינברג

מרכזת: חוה וקסמן-כהן

עריכה בעברית: אלונה ברינר רוזנמן

תוכן עניינים

7	תקציר.....
9	מבוא.....
11	פרק א' - היריב.....
11	ההיגיון האסטרטגי של החמאס.....
14	המרכיב הצבאי-אופרטיבי של היריב.....
18	פרק ב' - מבצעי הרתעה - הרמה האסטרטגית לאומית.....
	תכלית, מטרות וניהול ברמה האסטרטגית לאומית -
18	“המערכה המשולבת”.....
23	התפתחות המערכת המושגית.....
25	מי ניצח?.....
27	הערכת אפקטיביות הפעולה הצבאית במבצע.....
28	שימור ההרתעה.....
	“גבולות המערכה” -
30	המרכיבים ההיקפיים המשפיעים על התכנון המבצעי.....
33	פרק ג' - ההרתעה בהקשרים הצבאיים.....
33	המקרה הייחודי של מבצע “צוק איתן”.....
41	מרכיב המאמץ התודעתי והלוחמה הפסיכולוגית.....
42	שינויים בתהליכי התכנון הצבאי במבצע.....
43	איסוף ומודיעין.....
45	מרכיבי האש והתמרון הקרקעי במערכות הרתעה.....
50	פרק ד' - סיכום והמלצות.....
54	הערות.....

תקציר

לאורך שלושים השנים האחרונות מאז מלחמת לבנון הראשונה, לא ניהלה מדינת ישראל מלחמה שיועדה להשגת הכרעה. למעט מבצע "חומת מגן" ב-2002, כוונו כל המערכות והמבצעים של צה"ל להשגת יעדים מוגבלים. ההבנה האסטרטגית היסודית בבסיסם של מבצעים אלו הינה שישראל נמצאת במסע ארוך של לוחמת התשה מול יריבים א-סימטריים נטולי זהות מדינתית ברורה, כחלק מסכסוך בלתי פתיר בטווח הזמן הנראה לעין. המכנה המשותף למבצעי הלחימה בדור האחרון הינו הניסיון לחדש את רמת ההרתעה, כך שתתאפשר חזרה לחיי שיגרה תקינים וברמת ביטחון סבירה. בישראל נצבר ניסיון מבצעי עשיר בעימותים אלו. עם זאת, התמונה המצטיירת באשר למימוש תפיסת הלחימה במבצעים מלמדת על פערים בהיגיון ובדפוסי הפעולה של הכוח הצבאי, ובשילובם של המאמצים האסטרטגיים הנוספים ברמה הלאומית, באופן התואם את השגת המטרות המדיניות.

מבצעי ההרתעה הינם "מערכה משולבת" ברמה הלאומית, שבהם בצד המאמץ הצבאי נדרש סינכרון ותיאום עם מאמצים אסטרטגיים נוספים, המאפשרים את השגת המטרות והיעדים המוגדרים. הניסיון שנצבר מלמד על חשיבות השילוב בין המאמץ המדיני, המאמץ הכלכלי, מוכנות העורף, התודעה והתקשורת - כמבנה המאפשר ניהול אפקטיבי של המערכה. על אף שבדור האחרון מהווים מבצעי הרתעה את דפוס הלחימה המוביל במציאות הישראלית, ועל אף מוגבלותו של המכשיר הצבאי לשמש ככלי אפקטיבי בלעדי להשגת התכלית האסטרטגית במערכות מסוג זה - לא פותחה לאורך השנים תיאוריה קוהרנטית, הקושרת את המרכיבים הנוספים ברמה הלאומית תחת תפיסה אסטרטגית אחודה. העדר התפיסה והמנגנונים המתאימים למימושה מוביל להמשך הישענות על המאמץ הצבאי כאמצעי עיקרי בהתמודדות, על אף מגבלותיו הקשות.

בהקשר למאמץ הצבאי, המאמר מנתח את התפיסות המבצעיות, הנשענות על יסודות תפיסת ההכרעה וקורא לפתח תיאוריה אסטרטגית ודוקטרינה צבאית מותאמות למבצעי הרתעה, כחלק ממערכה אסטרטגית של התשה מתמשכת. השגת בהירות ברובד הבסיסי של המושגים המעצבים הינה בסיס שעליו ניתן לבנות תפיסה אופרטיבית מתקדמת, ההולמת את התסריט האסטרטגי הנפוץ של מדינת ישראל.

המאמץ לפיתוח הרעיונות והדוקטרינה אמור להשפיע הן על תהליכי התכנון והפעלת הכוח במבצעים והן על תהליכי בניין הכוח הצה"לי.

המאמר פותח בסקירה של היריב ברצועת עזה בהבטים של התפיסה האידיאולוגית, ההיגיון האסטרטגי, והתפיסה האופרטיבית לניהול מערכת התשה מתמשכת. הפרק השני דן בגישה הישראלית למבצעי הרתעה ברמה האסטרטגית-לאומית, על פני הרצף של מסע ההתשה המתמשך. הפרק השלישי מתמקד ברמה הצבאית, תוך שימוש במקרי הבוחן של מבצעי ההרתעה ברצועה בשנים האחרונות, לשם הצגת המאמצים העיקריים בלחימה, הקשיים, אי-הבהירות התפיסתית והעיוותים הנוצרים בתהליכי התכנון והניהול של מבצעים אלו. הפרק האחרון ימליץ על כיווני הפיתוח הנדרשים לצורך בניית בסיס תיאורטי מתקדם למבצעי הרתעה ולרמת הארגון, והתהליכים הקשורים בהפעלת המאמצים השונים במבצעים.

“מבצעי הרתעה”

מה ניתן ללמוד מהניסיון הצה“לי ברצועת עזה?

מוני חורב

מבוא

בשלושים השנים האחרונות, מאז מלחמת לבנון הראשונה, לא ניהלה מדינת ישראל מלחמה שיועדה להשגת הכרעה. למעט מבצע “חומת מגן” ב-2002, כוונו כל המערכות והמבצעים של צה“ל להשגת יעדים מוגבלים. ההבנה האסטרטגית בבסיסם של מבצעים אלו הינה שישראל נמצאת במסע ארוך של לחימת התשה מול יריבים א-סימטריים נטולי זהות מדינתית ברורה, כחלק מסכסוך בלתי פתיר בטווח הזמן הנראה לעין. היכולת לקיים שגרת חיים יציבה בישראל לאורך זמן חשופה לשינויים ולהשפעות של תנאים אסטרטגיים פנימיים וחיצוניים מגוונים אצל היריבים השונים, המביאים מעת לעת לפריצתם של מבצעי לחימה אינטנסיביים וקצרים יחסית. קיימת הכרה בעובדה ששינוי מיסודו של המצב האסטרטגי מול יריבים לא מדינתיים ויצירת מציאות חדשה ויציבה לאורך זמן הינה משאת נפש בלתי מציאותית בזמן הנוכחי. עם זאת, העדיפות האסטרטגית המוחלטת של ישראל מול יריביה, מאפשרת לה שלא להידרש ל“מערכות הכרעה” הכרוכות בהשקעת משאבים יקרים ומחירים גבוהים בנפש, ובהחלט ניתן להסתפק בפחות מכך. מכאן נובע המכנה המשותף למבצעי הלחימה בדור האחרון - הניסיון לחדש את רמת ההרתעה, כך שתתאפשר חזרה לחיי שיגרה תקינים ורמת ביטחון סבירה. בישראל נצבר ניסיון מבצעי עשיר בעימותים מסוג זה. עם זאת, התמונה המצטיירת באשר למימוש תפיסת הלחימה מלמדת על פערים בהיגיון ובדפוסי הפעולה של הכוח הצבאי, ובשילובם של המאמצים האסטרטגיים הנוספים ברמה הלאומית, באופן התואם את השגת המטרות המדיניות.

תא“ל (מיל“) מוני חורב הוא חוקר במרכז בגין-סאדאט. שירת במילואים כראש צוות החשיבה והתכנון בפקוד הדרום. בשירותו הסדיר היה מפקד אוגדה ומח“ט גבעתי.

מטרת המאמר היא לבחון את הפערים המרכזיים בתפיסה האסטרטגית והאופרטיבית לניהול מבצעים בעלי היגיון הרתעתי כנגד אויב א-סימטרי, ולנסות להצביע על כיווני חשיבה ופיתוח נדרשים לפיתוח דוקטרינה רלוונטית לישראל. המאמר יתמקד במבצעי ההרתעה מול רצועת עזה בשנים האחרונות, יסקור את המגמות האסטרטגיות והצבאיות המתפתחות אצל היריב ויציב מולן את התפיסה הישראלית, תוך התמקדות במעשה הצבאי ובממשקיו האסטרטגיים.

המאמר ינסה להעמיד את המסגרת והמרכיבים המרכזיים לתכנון וניתוח מבצעי הרתעה. על בסיס מקרי הבוחן של מבצעי "עופרת יצוקה" (דצמבר 2008 - ינואר 2009), "עמוד ענן" (נובמבר 2012) ו"צוק איתן" (אוגוסט 2014), יתמקד המאמר בבחינת ההיגיון האסטרטגי והמערכת המושגית הנלווית אליו, ובקשר שבין המאמץ הצבאי לבין מאמצים אחרים ברמה הלאומית. המאמר יעסוק בהיבטים הצבאיים של מבצעי הרתעה, ויצביע על הקשיים והאתגרים העיקריים במימושם. בסיומו יומלצו כיוונים לבחינה ולשיפור התוצא האופרטיבי והאסטרטגי במבצעים מסוג זה.

הפרק הראשון יסקור את היריב ברצועת עזה בהיבטים של התפיסה האידיאולוגית, ההיגיון האסטרטגי, הגישה והמבנה האופרטיביים לניהול מערכת התשה מתמשכת. הפרק השני ידון בגישה הישראלית למבצעי הרתעה ברמה האסטרטגית-לאומית, במסגרת ועל פני הרצף של מסע ההתשה המתמשך. ינותחו ההקשרים של רמת התכלית והיעדים האסטרטגיים למבצעים, אופן הלמידה והניתוח האסטרטגי והשיח המשותף בין הדרג הצבאי לבין הדרג המדיני. המשך הפרק יסקור את המרכיבים המרכזיים במערכת המושגית המעצבת את הדיון האופרטיבי והאסטרטגי למבצעי הרתעה. הפרק השלישי יתמקד ברמה הצבאית, תוך שימוש במקרי הבוחן של שלושת מבצעי ההרתעה ברצועה בשש השנים האחרונות, זאת על מנת להציג את המאמצים העיקריים בלחימה, הקשיים, אי-הבהירות התפיסתית והעיוותים הנוצרים בתהליכי התכנון והניהול של מבצעים אלו. הפרק האחרון ימליץ על כיווני הפיתוח הנדרשים לצורך בניית מסד תיאורטי מתקדם למבצעי הרתעה וברמת הארגון והתהליכים הקשורים בהפעלת המאמצים השונים במבצעים.

פרק א' - היריב

ניתוח אסטרטגיית היריב במאמר זה אינו מיועד לשם הערכת התוצאות ומידת ההצלחה של החמאס. המטרה היא להציב רובד חיוני לבחינת האסטרטגיה הישראלית, אשר מחויבת להבנה מעמיקה של מבנה והיגיון הפעולה של היריב על מנת לפעול מולו ביעילות.

לצרכי הדיון הנוכחי, יתמקד הניתוח בתנועת החמאס בלבד, על אף שקיימים שחקנים נוספים בעלי חשיבות והשפעה על המתרחש בשטחי הרצועה (הג'האד האסלאמי, ועדות ההתנגדות ואחרים).

ההיגיון האסטרטגי של החמאס

החמאס ברצועת עזה הצמיח תפיסה אסטרטגית ייחודית, השונה מהותית מהתפיסות האסטרטגיות הקלאסיות של יריבים מדינתיים. תנועת החמאס נשענת על אידיאולוגיה דתית קיצונית, מודעת למגבלותיה הפוליטיות, המדיניות והכלכליות, ומאמצת מטרה ארוכת טווח - השמדת מדינת ישראל.¹ מימושה של המטרה מחייב מאבק רב שנים, המכוון להתשה מתמשכת של האויב ולהחלשת כושר עמידתו עד למיטוטו. בתהליך התעצמות צבאית עקבי ועתיר משאבים יחסית לחוסנו הכלכלי המוגבל של החמאס, הולכת ונבנית יכולת אופרטיבית משמעותית. אין כאן ניסיון להגיע לאיזון אסטרטגי מול ישראל, אלא לקיים תהליך של בניין כוח הנגזר מתפיסת המאבק, שמטרתו לאפשר קיום מערכה אסטרטגית של התשה מתמשכת מול ישראל.

החמאס מבסס את דוקטרינת המאבק על אידיאולוגיה דתית ועל מאפיינים תרבותיים שבהם ממד הזמן, הסבלנות, כושר הספיגה ורוח הלחימה האיתנה מאפשרים להתמיד בקיום מסע מלחמה מתמשך, גם אם סופו אינו נראה לעין. עם זאת, מטרת העל הרחוקה מהווה את המצפן לכינונה של תפיסת "המערכה האסטרטגית המתמשכת".

מבחינת החמאס ההתמודדות איננה תלויה זמן.² היא מבוססת על התשה רציפה ואטית ולא על מופעים קצרים של עימותים נרחבים. גם כאשר מתפרצים עימותים בקנה מידה רחב יותר, הם מתוחמים ומצומצמים במטרותיהם. היעדים המידיים שהגדירה הנהגת החמאס במבצעים האופרטיביים שנוהלו לאורך השנים האחרונות,

לא עסקו ביותר מאשר שיפור מקומי ומוגבל של התנאים הכלכליים ברצועה ובחיזוק יכולת המשילות ומעמדה המדיני: הגדלת מרחב הדיג החופשי (משלושה לשישה מייל), פתיחת המעברים לתנועה חופשית של סחורות, השגת יכולת לתשלום משכורות לנושאי משרות ציבוריות, הקמת נמל ימי ושדה תעופה, יכולת תנועה חופשית עד למרחב גדר הגבול עם ישראל וכו'.³ לשם כך לא נדרשים ניצחונות צבאיים גדולים, המשנים את התמונה האסטרטגית מן היסוד. ניהול מערכה קצרה, השוברת את רצף השגרה, ומאפשרת לחמאס להצטייר כקורבן אמיץ, אשר ניהל לחימה הרואית והצליח להישאר על רגליו ולהמשיך לתפקד צבאית ומדינית - די בה בכדי לשרת יעדים מוגבלים מסוג זה.

התפיסה הייחודית של ממד הזמן במאבק והנכונות לשאת בסבל מתמשך לטובת עתיד טוב יותר לדורות הבאים, הינם מרכיבי יסוד במימוש אסטרטגיית ההתשה. בראיית ההנהגה הם מאפשרים לעמוד בפני עליות ומורדות, קשיים ומפלות ועדיין לשמור על קו עקבי ואיתן, אשר בסוף הדרך יביא לניצחון הוודאי של ה"התנגדות" (המוקוואמה).⁴ כך יכולה תנועת החמאס להציג גם את שלוש המערכות הצבאיות האחרונות שנוהלו מול צה"ל ("עופרת יצוקה", "עמוד ענן" ו"צוק איתן") כהישגים אסטרטגיים. במבצעים אלה נגרמו ברצועה אבדות כבדות בנפש, הן בקרב הציבור הרחב והן בין לוחמי התנועה ומפקדיה הבכירים, תשתיות צבאיות ואזרחיות נפגעו קשות ואורח החיים התקין שובש לשנים רבות.⁵ ואולם נראה כי הפקת הלקחים בחמאס איננה מלווה בחשבון נפש מעמיק באשר לעצם ניהול העימות ותוצאותיו עד כה. בתפיסה המקדשת את נכונות ההקרבה והמוות, מדובר בנקודות משבר זמניות במסגרת קמפיין אסטרטגי תובעני וארוך שנים, המונע מכוח האידיאולוגיה והציווי האלוהי.

עם זאת, תנועת החמאס רואה את עצמה כגורם המבטא באופן אותנטי את הלך הרוח הציבורי ברצועה, ואת רעיון ההתנגדות כמרכיב מפתח בהגדרת זהותם העצמית של תושביה. תפיסה זו ומנגנון ה"דעה" מאפשרים לחמאס לקיים שיח רציף ומגע הדוק עם הציבור הרחב.⁶ פעילות ענפה מתקיימת באמצעות מערכת החינוך (גני הילדים ובתי הספר) ורשתות של סיוע חברתי (אספקת מזון, סיוע רפואי), המהוות תשתית לקיום הצרכים הבסיסיים של האוכלוסייה, ומסייעות לחיזוק מעמדה הציבורי של התנועה. התמיכה והאהדה שלהן זוכה החמאס, כמייצג נאמן של רעיון ההתנגדות, מסייעות לו לחסום התפתחויות של ביקורת ומחאה פנימית. זיקתה ההדוקה של

תנועת החמאס לתהליכי עומק בחברה העזתית, בהיבטים תרבותיים, פוליטיים וחברתיים, מזריקה אנרגיה חיונית להמשך קיומו של מאמץ ההתנגדות, על אף התנאים הקשים והסבל המתמשך הכרוכים בכך.

עם זאת, מאז תפיסת השלטון ברצועה על-ידי החמאס בשנת 2007, הולכים ומתפתחים שינויים בדפוסי הפעולה שלו, אשר במרכזם מופיעים סממנים של התנהלות כישות מדינתית ריבונית, המחייבת התחשבות במערכת אילוצים חדשה, ופשרות מסוימות ביחס לתפיסה ולעקרונות היסוד של התנועה. הארגון נחשף להתמודדות פנימית במרחב המתחים המשתרע בין רצונו הבסיסי לשימור אידיאולוגיית ההתנגדות לבין שיקוליו הפרגמטיים כריבון החוקי והלגיטימי בעיני הציבור, המחייבים אותו במידה מסוימת למערכת שיקולים אחראית ורחבה יותר.⁷

בנסיבות החדשות בהן פועל החמאס אין באפשרותו להתעלם מהקשיים הכרוכים מהמשך יישום אסטרטגיית ההתשה. ישראל גבתה במבצעי הלחימה בשנים האחרונות מחירים כבדים על מהלכי ההסלמה היזומים של החמאס, הג'יהאד האסלאמי וארגוני הטרור הסוררים ברצועה. המהלומות הקשות הביאו לערעור מסוים של האחיזה השלטונית של התנועה במרחב הציבורי. גם גבולות כושר העמידה ואורך הנשימה של הציבור העזתי עמדו בפני מבחנים עוצמתיים והתגלו כמוגבלים, ביחס למה שנהוג היה לייחס לו לאורך השנים.⁸

יתרה מכך, בשנים האחרונות סובל רעיון ההתנגדות מהעדר תמיכה בקרב גורמים רבים בעולם הערבי, וזאת על רקע המאבק הניטש על אופיים העתידי של המשטרים במדינות אלה. במהלך ניהול המבצעים האחרונים ברצועה לא הצליח החמאס לגייס תמיכה אקטיבית בין מדינות ערב ואף לא מקרב הקהילה הבין-לאומית במעגלים הרחבים יותר.⁹ חוסר יכולתו של החמאס להציג שיפורים בתחומי החברה והכלכלה מאז עלייתו לשלטון, מלבה ביקורת הולכת ומתחזקת מחוץ ומקשה על התבססותו המדינית כגורם השלטוני המוסמך ברצועה. במהלך מבצע "צוק איתן" למשל, לא ניתן היה לראות התארגנויות להפגנות תמיכה המוניות בחמאס בשום מדינה ערבית באזור. יתרה מכך, נשיא מצרים פעל במהלך המבצע ולאחריו לגיבוש חזית אסטרטגית, הכוללת את סעודיה, ירדן, איחוד האמירויות והרשות הפלסטינית, לשם מאבק משותף באסלאם הקיצוני הפוליטי בכלל, ובאחים המוסלמים ובחמאס בפרט.

המרכיב הצבאי-אופרטיבי של היריב

מספר מרכיבים מאפיינים את המבנה הארגוני ותפיסת הלחימה של היריב הא-סימטרי ברצועה:¹⁰

- היערכות מבוזרת - החמאס פורס את כוחותיו לכל רוחב ועומק שדה הלחימה, באופן המבטא את רעיון העלמת המטרות ו"מרכזי הכובד", ויוצר "תאי לחימה" אוטונומיים, המסוגלים לתפקד ביעילות כגופי לחימה עצמאיים לאורך זמן. תאים אלו ערוכים לפעול מבלי להישען על עתודה חיצונית תומכת (מבצעית ולוגיסטית), וללא צורך בקיום מנגנון פיקוד ושליטה הדוק מעליהם. תפיסת ההגנה הינה מרחבית והכוחות מאוגדים במסגרות הדומות ליחידות צבא תקינות: פלוגות, גדודים וחטיבות מרחביות. התכניות המבצעיות של הכוחות בנויות אל מול התרחישים הצה"ליים האפשריים ומתורגלות מראש, והכשירות המבצעית הנדרשת למימושן מושגת בפשטות יחסית.

- התכנסות למרחב הבנוי - שימוש בתכסית המורכבת של השטחים הבנויים וביכולת ההיטמעות בקרב האוכלוסייה האזרחית, על-מנת להקשות על התוקף בזיהוי ובתקיפה של מטרות צבאיות. החמאס אינו בוחל בשימוש רחב גם במבני ציבור רגישים - בתי ספר, מוסדות אונר"א, מסגדים ומרפאות. האוכלוסייה האזרחית הופכת ל"מגן אנושי" מרצון או בכפייה ומספקת מעטפת הגנה מורכבת בפני תקיפות צה"ל. יכולת ההבחנה בין מחבלים שאינם לובשי מדים לבין אזרחים, כמו גם בין מטרות צבאיות בתוך השטח הבנוי לבין מבנים אזרחיים תמימים - הולכת ומיטשטשת. האתגר המבצעי לצה"ל גדל עוד יותר, כאשר במרחב הבנוי משמשים חלק מהאזרחים כשותפים המסייעים באופן ישיר לפעילות המחבלים: למשל, אספקת מסתור ומקומות למגורים, אחסון תחמושת, חלוקת מזון, סיוע רפואי ועוד.

- שימוש נרחב בממד התת-קרקעי - רשת מסועפת של מנהרות בעומקים שונים מספקת לכוחות מיגון ויכולת תנועה נסתרת לביצוע מגוון רחב של משימות הגנתיות והתקפיות, הן לפשיטות התקפיות מעבר לגדר הגבול, הן לפעולה אפשרית כנגד תמרון צה"לי בתוך הרצועה והן לשם אבטחת מערך הירי תלול המסלול (תמ"ס) לשטח ישראל. אין כאן ממד חדש בתפיסת הלחימה, אך ניתן להצביע על מגמת התרחבות משמעותית בשימוש המבצעי בתווך התת-קרקעי על ציר הזמן.

כבר בשנות השמונים נעשה שימוש במנהרות תת-קרקעיות למטרות הברחה ומסחר מסיני לתוך שטח הרצועה. הכנת מנהרה איננה כרוכה בהשקעה כבדה: הקרקע ברצועה נוחה מאוד לחפירה, וכוח האדם והציוד זולים. יכולות ההסתרה וההסוואה של יוזמות החפירה - טובות יחסית. לכן סביר מאוד להניח כי מערך ה"מנהור ההגנתי", הפחות מוכר לציבור, הינו מסועף בהרבה בהשוואה למערך ה"מנהור ההתקפי", הסמוך לגדר הגבול, בגלל השילוב שבין הנוחות שבביצוע עבודות חפירה מתמשכות באופן נסתר לבין הצורך המבצעי הגבוה לספק הגנה לכוחות העיקריים ולמשאבי הלחימה המבוזרים של המערכת הצבאית של החמאס.

מערך מנהרות זה מאפשר למגן, אם וכאשר יתממש תמרון צה"לי קרקעי, להגיח לפעולות תקיפה מקומיות בפרקי זמן קצרים, מול כוחות שעשויים לשהות במרחבים אלו. מאפיינים אפשריים לפעילות התקפית שכזו יכללו מארבי צליפה ונ"ט, פריסה ופיצוץ מטענים בצירי תנועה ובמבנים, ניסיונות חטיפה ועוד. מערך המנהרות המסועף מאפשר לאויב לבטל לחלוטין את המבנה הקווי המסודר של מרחבי ההגנה הקונבנציונליים. העדר קווי חזית ואגפים יוצר פוטנציאל תקיפה של שלוש מאות ושישים מעלות, ומקשה על התנועה והשהייה של הכוחות ההתקפיים במרחב.

הפעילויות ההתקפיות של היריב במרחבי ההגנה שלו אינן מכוונות להתקפות נגד לכיבוש השטח ולהדיפת כוחות צה"ל המתמרנים אל מחוץ לשטח הרצועה, הן מיועדות בעיקר לגביית מחיר יקר מפלישת צה"ל ולהעמקת הפגיעה הפיזית והמוראלית בקרב הכוחות השוהים במרחבים הבנויים שנכבשו.

- מערך מגוון של נשק תלול מסלול (תמ"ס) - עיקר כושר התקיפה של האויב במערכה נשען על מערך ירי תמ"ס מפותח לקשת טווחים רחבה: לטווח הקצר הבינוני והארוך - פצמ"ר וקאסם, וטילים ורקטות ארוכי טווח: גראד 122 מ"מ, R-160, M-75 ועוד. מערך התמ"ס מהווה נדבך מרכזי בכושרו הצבאי של החמאס, אשר נועד לקיים איום קבוע ורציף על שטחים נרחבים בישראל לאורך כל משך המערכה. בניתוח בסיסי של ביצועי ירי התמ"ס במבצעים האחרונים, ניתן להצביע על תכנון מוקדם ויעיל יחסית למעטפת האש של החמאס: הן בהקשרי הפריסה המבוזרת והמוסתרת של משאבי האש, הקצאה מסודרת של כמויות התחמושת והגדרת קצב הצריכה, המותאם להערכת משך הלחימה האפשרי, והן בחיפוש מתמיד אחרי סדקים במערך ההגנה האקטיבי של צה"ל בעורף.

- כוחות פשיטה מיוחדים - קרקעיים וימיים, המיועדים לביצוע פעולות "שוברות שוויון". אופי המשימות של כוחות אלו קשור לא רק במדד התוצאה הפיזית של היקף הפגיעה בישראל, אלא בעיקר לתהודה שפעולות אלו עשויות לעורר. חטיפות חיילים ואזרחים או חדירה והשתלטות על בני ערובה בבסיס צה"ל או בישוב אזרחי, עשויות לסייע לחמאס בבניית דימוי של הצלחה אסטרטגית במערכה ולשפר את מצבו לקראת המשא ומתן לסיומה. במבצע "צוק איתן" פעלו כוחות משימה אלה דרך המנהרות ההתקפיות (ליד קיבוץ סופה ונחל עוז) ודרך הים באזור ניצנים, והפגינו רמת ביצוע גבוהה יחסית, גם אם התוצאות ברמה האופרטיבית היו מוגבלות בלבד. סביר להניח שהמגמה של בניית יכולות וכוחות מיוחדים ל"משימות איכות" תמשיך, זאת במטרה להמם וליצור תפנית מפתיעה במצב התפתחות המערכה.

- מערך איסוף מודיעיני - הנשען על יכולות תצפית, המכסות את תנועת כוחות צה"ל עוד במרחבי העומק בשטח ישראל ופנימה אל תוך מרחב הרצועה. התפתחות טכנולוגית ביכולות האיסוף בתחום החזותי - VISINT ובתחום האותות - SIGINT, בצד הגדלת תפוצת האמצעים וזמינותם כמעט לכל דורש, אפשרה לחמאס לבצע שיפור משמעותי ביכולותיו המודיעיניות. המבנה הטופוגרפי השטוח של המרחב שסביב הרצועה מקל על החמאס לפרוס מערך איסוף יעיל לבניית תמונה מודיעינית עדכנית לגבי תנועת כוחות צה"ל בשטח. בנוסף לכך, ככל שיתקיים תמרון קרקעי צה"לי לתוך שטח הרצועה, יתווסף למערך האיסוף של החמאס גם מערך תצפיתנים (חלקם אזרחים תושבי הרצועה), אשר יסייעו להעביר מידע מדויק באשר למבנה ולהיקף הכוחות המתמרנים, תנועותיהם ומקומות שהייתם.

- מטענים ומלכודים - החמאס עושה שימוש נרחב באמצעי חבלה מגוונים, הן לאורך צירי התנועה האפשריים של כוחות צה"ל מחוץ לשטחים הבנויים והן ברחובות ובמבנים. זהו מהלך פשוט, זול, ויעיל מאוד ביצירת איומים משמעותיים על התמרון הצה"לי. היכולת להסתיר ולהסוות את המטענים והמלכודים הינה פשוטה ומידת הנזק והיקף הפגיעה שהם עלולים לגרום - גבוהים. למימוש התכניות ההנדסיות של החמאס דרושים היקפי כוח אדם מצומצמים יחסית ובאיכות לא גבוהה במיוחד. בנוסף לכך, האילוץ הטבעי, הקשור במספר הנתיבים המוגבל שבהם יכול צה"ל לתמרן ברצועה, מאפשר לחמאס להיערך מולם באופן ממוקד. בניתוח ותכנון מקדימים, הנשענים בין היתר על למידה מבצעית ממבצעים קודמים

של צה"ל ברצועה ומהבנת תורת הלחימה (תו"ל) של צה"ל - יכול החמאס להיערך ולהתארגן ביעילות ומראש. במבצע "צוק איתן" ניכרה עלייה בולטת באיכות ובכמות המטענים לאורך נתיבי התנועה, בהשוואה למבצע "עופרת יצוקה". בנוסף לכך, עולה כי נעשה שימוש נרחב במלכוד מבנים, אשר ניתן היה להעריך מראש כי כוחות צה"ל יכנסו אליהם לסריקה, לטיהור, או לשהייה במהלך התמרון.

- חיוניות השטח - על פי בחינת התנהגותו המבצעית של האויב, ניתן להעריך שמרכיב השטח אינו נתפס בעיניו כערך חיוני שיש צורך למנוע חדירה לתוכו ואת כיבושו. לתפיסת החמאס, התמרון הצה"לי במרחב הרצועה הינו מוגבל בזמן, וברור כי בסיומה של המערכה ישובו הכוחות אל מעבר לגדר. מכאן שאין בתמרון קרקעי צה"לי, מוצלח ככל שיהיה, בכדי להצביע על כישלון מערך ההגנה של החמאס. אולי ההיפך הוא הנכון. זהו תמרון שמתבצע מול מרחב מסובך ומורכב בהיבטי התכסית, האוכלוסייה האזרחית המעורבת בו, המוכנות המבצעית של המגן, ומול הקושי להגדיר בהירות ובאופן מובחן את היעדים הצבאים. למגן יתרונות רבים מול התוקף, הנובעים מהכרות אינטימית עם השטח ומניתוח יסודי של אפשרויות הפעולה השונות של הכוח התוקף. לא תהיה זו השערה פרועה להניח שהחמאס מעוניין בפלישה קרקעית של צה"ל, על מנת ליצור לעצמו הזדמנויות מבצעיות חדשות ולשפר את מצבו האסטרטגי. ככל שתתארך שהיית צה"ל בשטח שנכבש, ויגדל ה"שובל הלוגיסטי" הכרוך בקיום ובאחזקת הכוחות, עשויים יתרונותיו המבצעיים של החמאס לגדול.

- מאמץ התודעה - חמאס ער לעובדה שהקרב על ה"מציאות העובדתית" עובר דרך התמונה הסובייקטיבית של השתקפות המציאות. בעיניו המצג הסובייקטיבי, שיחלחל אל לבו ומוחו של המתבונן החיצוני, חשוב לא פחות מהתמונה העובדתית. לאורך השנים מקיימת התנועה מאמץ תקשורתי אסטרטגי, המנסה להעצים דימויים משני סוגים: מצד אחד להביא לתודעת הציבור תמונה מנופחת של ההישגים המבצעיים וסיפור גבורת לוחמי "ההתנגדות" בשדה הקרב, ומצד שני להבליט את תוצאות הפגיעה הברוטאלית של ישראל במרחב האזרחי ברצועה ויצירת תמונת קורבן חסר ישע, המשוע להתערבות וסיוע ממדינות ערב אחרות ומהקהילה הבין-לאומית.

המאמץ התודעתי מכוון על-ידי החמאס לארבע מטרות מרכזיות:¹¹

- א. לחזק את כושר העמידה והנחישות של הציבור העזתי.
- ב. להתסיס ולהעיר את דעת הקהל הערבית במדינות האזור ובקרב ערביי ישראל.
- ג. להגדיל את הסדקים באחדות הציבורית בישראל וליצור ויכוח פנימי על צדקת הלחימה ותכליתה.
- ד. ליצור דה-לגיטימציה בין-לאומית לפעולות ההתקפיות של ישראל במרחב המדיני והמשפטי.

פרק ב' - מבצעי הרתעה - הרמה האסטרטגית לאומית

הלחימה נגד החמאס הינה מערכה אסטרטגית מתמשכת הנושאת אופי של התשה. זהו עימות שאינו פתיר בזמן הנוכחי, שבו התפרצות של משברים ("סבבים") ומבצעי לחימה אסטרטגיים מהווים פעימות מקומיות על קו הרצף ארוך הטווח של מאבק ההתנגדות, ומכוונים להשגת מטרות קונקרטיות תלויות מצב ותנאים אסטרטגיים. מטרות אלו הינן בעלות אופי זמני בלבד ואין בהן יומרה לחולל תפניות אסטרטגיות יסודיות במציאות המאבק המתחולל בין יריבים מתרבויות שונות, בעלי שאיפות ותפיסות מציאות נבדלות לחלוטין.

לישראל נקודות חולשה מוכרות בניהול המאבק המתמשך: מדינה קטנה בעלת משאבים מוגבלים, כלכלה מפותחת ושאפתנית, רגישות גבוהה לאובדן חיי אדם, סבלנות מוגבלת בנשיאת תהליכים מתמשכים, ותקשורת פתוחה הנוטה לביקורת ולעתים להקצנה בשיח על הגישות האסטרטגיות האפשריות בנושאי שלום וביטחון לאומי.¹² יש מספר נושאים מרכזיים המאפיינים את ההתנהלות הישראלית במבצעי הרתעה ברובד האסטרטגי.

תכלית, מטרות וניהול ברמה האסטרטגית לאומית - "המערכה המשולבת"

הלחימה מול רצועת עזה מתנהלת לאורך שנים ובעוצמות משתנות. באופן מסורתי נתפסת הפעולה הצבאית כמכשיר המעשי העיקרי, שבאמצעותו ניתן לקדם יעדים

אסטרטגיים. עם זאת, הניסיון שנצבר (בישראל ובעולם) במערכות התשה מתמשכות מול אויב א-סימטרי, מצביע על מורכבותו של הקשר בין ניצחון צבאי במערכה נתונה, לבין השגת הכרעה אסטרטגית-מדינית של הסכסוך. המאמץ הצבאי מתנהל בעיקר נגד מרכיביו האופרטיביים של מערך הלחימה של היריב, בעוד שהעילות כולו נוגע ברבדים פוליטיים, חברתיים, כלכליים ובמשענת האידיאולוגית, אשר מונחים בבסיס המאמץ הצבאי.¹³ אפשר להגדיר את הלחימה כמערכה אסטרטגית מורכבת, שבה מתבקשים תהליכי למידה וביצוע בממדים ובכלים נוספים, על אלו הקיימים במסגרת הצבאית.

מאמץ הלחימה מיועד להשגת תכלית מדינית, ולשמה הוא מתקיים. הגדרת התכלית והמטרות האסטרטגיות על-ידי הדרג המדיני משרתת שני יעדים עיקריים, האחד - הכוונת מאמצי הלחימה ברמה הלאומית למשימות שיאפשרו להשיג את התוצאה המבוקשת במערכה. השני - כיוול ציפיות ויצירת אחדות מטרה בקרב הציבור סביב מטרותיה. בהישען על הגדרת התכלית והמטרות האסטרטגיות למבצע, מתקיים תהליך התכנון האופרטיבי-צבאי, אשר יגדיר את ה"מה" לבצע, "לשם מה" לבצע, ו"איך" לבצע בלחימה, בתוך ההקשר הרחב של מערכת ההתשה המתמשכת.

בלחימה מול אויב א-סימטרי דוגמת החמאס, המשמעות הפיזית של הפעולה הצבאית כנגד מרכיבי הכוח שלו, אינה מספיקה בכדי להעמיד פתרון אסטרטגי ההולם את הבעיה המורכבת על ממדיה השונים. עם זאת, הנטייה הטבעית והשכיחה בעת לחימה היא להסיט את מיקוד החשיבה והקשב לסוגיות אופרטיביות צבאיות ולעיסוק אינטנסיבי ב"איך". הדרג המדיני מוצא עצמו נשאר לדיונים במהלכים הצבאיים ולירידה לפרטי ההיבטים הטקטיים של הלחימה, וזאת על חשבון העיסוק בהכוונת תוצאותיה הרצויות בהקשריה האסטרטגיים הרחבים.¹⁴ אין זו תופעה חדשה השייכת לעולם המלחמות הא-סימטריות המודרניות. בהיסטוריה הצבאית לא חסרות דוגמאות שבהן ניצחונות צבאיים לא הובילו להצלחות בשדה המדיני. שמירת ה"מצפן האסטרטגי", כפי שהוגדר בניסוח תכלית הלחימה ומטרותיה - מחייב קיום תהליכי תכנון וניהול מאמצי הלחימה ברמת האסטרטגיה-רבתי, בראייה המשתרעת מעבר להיבטים הצבאיים. מעמדם הפנימי, האזורי והבין-לאומי של הצדדים ומפת האינטרסים שלהם בטווחי הזמן הקצרים והארוכים צריכים לעמוד בבסיס תהליכי החשיבה והניהול של המבצעים ברמה הלאומית. לאור זאת

יש לגבש ולנהל גם את היעדים האופרטיביים, תוך הכרה במגבלות הכוח הצבאי להשגת התוצאה האסטרטגית הכוללת. ההתמודדות מול היריב עוברת אמנם דרך סדרה ארוכה של מבצעים אופרטיביים מוגבלים, אך שינוי בתבנית הבסיסית של המאבק אינו אפשרי ללא הפעלה משולבת של מאמצים נוספים ברמה הלאומית - מדיני, פוליטי, כלכלי, חברתי, ותקשורתי.

הגדרת תכלית ומטרות ברמה האסטרטגית לאומית נשענת על ניתוח רחב של היריב והבנה מעמיקה של מכלול המרכיבים המשפיעים על גיבוש תפיסותיו, כדי להניח תשתית הגיונית לתכנון האופרטיבי של המערכה. עיצוב ההיגיון של מערכות הרתעתיות דורש בסיס ידע בנושאים הקשורים לאידיאולוגיה והשפעות תרבותיות, רקע היסטורי, היבטים חברתיים, תפיסות ואמונה דתית. החקירה הרב-ממדית של היבטי העומק במערכת היריבה צריכה להכיר גם בהבדלי ההשקפה הבסיסיים בין הצדדים ובהטיות הקוגניטיביות האפשריות בתהליך, לשם הבנת ההיגיון האסטרטגי של היריב ואפשרויות הפעולה האופרטיביות שלו.¹⁵ בהעדרם של תשתית ושל תהליכים כאלו ברמת האסטרטגיה-רבתי, גדלה השפעתה של מערכת הידע הצה"לית, כמרכיב המרכזי המאפשר את הגדרת מאפייני הבעיה האסטרטגית ואת מבנה הפתרון הנדרש.

הנטייה הברורה בדרג המדיני הינה להגדרה מצומצמת של מטרות ויעדים צבאיים למבצעי ההרתעה, המוגבלים מעצם טבעם. "שיקום ההרתעה הישראלית, באמצעות פגיעה קשה בחמאס והשבת השקט והיציבות" - הינו קו הניסוח השכיח של המטרות והתכלית המדינית המוגדרת למבצעים.¹⁶ אלו מטרות שנועדו לאפשר יציאה ממצב ביטחוני שנכפה עלינו ולא ניתן להשלים עם קיומו. בתוך הנחיה זו מגולמים מתחים פנימיים, והיא פותחת מרחב דיון אסטרטגי לביורר משקלן של המטרות השונות, על מנת ליצור בסיס ראוי לתכנון האופרטיבי של המערכה. ישראל מחפשת את נקודת האיזון בין הצורך לחדש את ההרתעה במהלך אופרטיבי אלים וקצר ככל שניתן, לבין מזעור הנזק למעמדה הבין-לאומי (כתוצאה מהשימוש האגרסיבי בכוח), והימנעות מהתדרדרות והתפשטות הלחימה לזירות אחרות; בין החלשתו של החמאס באמצעות מהלומה כואבת לבין השארתו כריבון אפקטיבי ברצועה. הדיון האסטרטגי בדרג המדיני נדרש לפתח תובנות בהקשרים נוספים, המרכיבים את הגיונו של המבצע:

- מה משך הזמן שבו אמורה ההרתעה להתקיים?
- מי הם קהלי היעד בתוך הציבור העזתי, שאליהם מכוונת ההרתעה? מה יחסי הגומלין בין קהלים אלו?
- מה הם הכלים ועקרונות הביצוע הנדרשים להשגת המטרות בתחומים השונים (צבאי, דיפלומטי, כלכלי, תקשורתי)?
- מה הם הקשרים והממשקים בין מרכיבי הביצוע השונים ומהו מנגנון ההפעלה והתיאום ביניהם?
- מה ילמדו אויבים פוטנציאליים אחרים על מדיניות ההרתעה הישראלית כתוצאה ממערכה זו? מה ההשלכות ארוכות הטווח של מערכה זו על זירות עימות אחרות?
- מה הן המשמעויות וההשלכות המעשיות מהתפיסה האסטרטגית על הציבור בעורף? מה נדרש מהעורף מתוקף היותו מרכיב בעל חשיבות אסטרטגית גבוהה בהתפתחות תנאי המערכה?
- מהו מצב הסיום הרצוי בסיום המבצע ולאחריו?
- מה הם המאמצים הדרושים לשימור ותחזוק מצב הסיום וההרתעה?

שיח בין-מדרגי ב"מערכה המשולבת" - צבא זקוק להבנה מעמיקה באשר לתכלית המלחמה ומטרותיה, מה הן אמורות להשיג ולשם מה. ההבחנה המסורתית של חלוקת התפקידים בין הדרג הצבאי לבין הדרג המדיני, מגדירה את אחריותה של הממשלה לקביעת ה"מה" שמצופה להשיג במהלך המלחמה, ואת אחריותו של צה"ל בקביעת ה"איך". אלא שהפרשנות המקובלת לחלוקה בין גזרות האחריות של הדרגים גלשה גם להפרדה בין תהליכי הלמידה והתכנון, אשר אמורים להתבצע בכל דרג.

במערכות מורכבות מול אויב א-סימטרי, בעל מבנה כוח ותפיסות פעולה כפי שתוארו לעיל, עלולה פרשנות זו ליצור עיוותים בתהליכי פיתוח הידע הרב ממדי, החיוניים לדיון בסוגיות המורכבות של האסטרטגיה-רבתי בדרג המדיני. ההפרדה הדיכוטומית שלפיה "הצבא הינו הדרג המקצועי ואסור שיהיה מעורב בפוליטיקה", עלולה להזיק לתהליך פיתוח הידע וליצירת השפה המשותפת הנדרשים בין הדרגים. אין באמירה זו ערעור על חלוקת הסמכויות ויחסי הכפיפות בין הדרגים - כפיפות הצבא לממשלה הנבחרת היא נחלת השיטה הדמוקרטית, ואין מחלוקת על תקפותה. הבעיה נמצאת בתחום מהותי אחר, הנוגע בשונות של מקורות הידע, בהבדלים המהותיים בין גישות הניתוח ובזיקות שבין עולם הידע הצבאי לבין עולם הידע האסטרטגי-מדיני. יתרה מכך, חולשתו המבנית של הדרג המדיני מול חוזקו של צה"ל ביכולת קיום עבודות

מטה ותכנון מעמיקות, גם אם מוגבלות להקשרם הצבאי בלבד - מעצימים עוד יותר את חיוניותו של השיח ואת מיסודו. נדרש דיאלוג שונה, המאפשר לשלב את זוויות הראיה השונות לכדי תהליך למידה ובירור משותפים. "תכליתם של המפגש האינטלקטואלי בין המדינאות למצביאות היא שכלול הידע, באופן המביא למקסימום את הסנכרון בין המאמץ הצבאי למאמץ המדיני, את יעילות המהלך הצבאי לטובת מימוש התכלית המדינית של המלחמה... כאשר הדרג המדיני מגיע אל המפגש כשהוא כמעט חף מידע, וחשיבתו המדינית מוטה בכיוון החשיבה הצבאית, הופך הדרג הצבאי לסמכות אפיסטמית".¹⁷

זאת ועוד, מבצעי הרתעה מול אויב א-סימטרי תת-מדינתי, מכוונים מראש לתכלית ומטרות מצומצמות ולהפעלת הכוח הצבאי במידה מוגבלת. כאן מתעצם הצורך בשילוב מאמצים אסטרטגיים חוץ-צבאיים נוספים, כחלק מתהליך תכנון וניהול "המערכה המשולבת" ברמה הלאומית. ניתן לומר, שככל שהמערכה מוגבלת יותר במטרותיה ובהפעלת הכוח הצבאי, עולים משקלם וחשיבותם של מרכיבים אחרים במערכת הלאומית. המאמץ המדיני, הכלכלי, התקשורתי והתודעתי מחויבים לפיתוח ידע, תכנון ותיאום תחת מנגנון ותפיסת פיקוד לאומית אחידה ומשותפת.¹⁸

לא ניתן להגזים בחשיבותם של ארגון ותהליכים אשר יאפשרו קיום תהליך למידה אסטרטגירציף, שבו משולבים כל תחומי התוכן ברובד האסטרטגיה-רבתי, ומאפשרים חקירת עומק והבנה רחבה של המציאות המתפתחת. מתחייב קיום שיח ופיתוח ידע משותף בין דרגי הביצוע השונים (הצבאי והמאמצים האסטרטגיים האחרים) יחד עם הדרג המדיני. זהו תהליך שעיתויו איננו רק בעיצומו של משבר, אלא בשגרה ובאופן רציף, כך שתיווצר שפה והבנות משותפות ומענה ראוי למציאות המורכבת.¹⁹ נדמה שהמודעות לכך בדרג המדיני הולכת ועולה עם השנים. במבצע "צוק איתן" התקיימו דיונים תכופים, הן בהרכב המשולש של ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל, והן במסגרת הקבינט המדיני-ביטחוני. עם זאת, בחינת ארגון ותהליכי העבודה האסטרטגיים הפורמאליים מצביעה על פערים מהותיים. עד היום לא מוסדו תבניות ארגוניות מתאימות ושיטות עבודה לקיום תהליכי למידה ופיתוח ידע משותף באופן מקצועי ושיטתי, הן בשגרה והן במבצעי הלחימה. בניגוד לנהוג בצה"ל, שבו מתקיימים תהליכים ממוסדים ליצירת ידע אסטרטגי ולבניית תכנונים אופרטיביים מפורטים, בגופי הביצוע האסטרטגיים האחרים לא מתקיימים תהליכים מקבילים. זהו מצב לקוי ובלתי מאוזן, כאשר תכניות אופרטיביות של צה"ל מאושרות בקפידה

ובפירוט רב גם על-ידי הדרג המדיני, בעוד שתכנונים אופרטיביים של המאמצים הלאומיים האחרים, המהווים חלק מאותה תכנית והינם בעלי תרומה אסטרטגית חיונית לתוצאה הכוללת, אינם עוברים תהליכים דומים. נדרש למסד מבנה אסטרטגי בין-ארגוני הנשען על בסיס המועצה לביטחון לאומי, אשר יגלם את מבנה המטה והניהול המשותף המסייע למערכת הפיקוד ברמה הלאומית.

התפתחות המערכת המושגית

ההגדרה המילונית של מושגים בספרות הצבאית מציבה בסיס חלקי ולעתים מעוות לדיון האסטרטגי בתפיסת מבצעי הרתעה מול אויב א-סימטרי. הגדרות מילוניות מעצם טבען חסרות את היכולת להכיל את מלוא ההיקף והמורכבות של הנושא המוגדר. לא כל שכן כאשר המתארים האסטרטגיים הנוכחיים נושאים מאפיינים שונים במהותם מאלה שעמדו בבסיס אותן הגדרות בעבר.

תפיסת הביטחון של ישראל ראתה מאז ומעולם במלחמת התשה מצב אסטרטגי לא רצוי. כמדינה קטנה, הסובלת מנחיתות מובנית מול מדינות ערב, הייתה השאיפה הבסיסית להימנע ממלחמות ממושכות אשר ירתקו את החברה ואת המשק הישראלי לאורך זמן. תפיסת ה"הכרעה המהירה" במלחמה פותחה כמצפן תורתי לבניין והפעלת הכוח הצה"לי, ויצרה עושר תורתי בכתב ובעל פה, תכניות מבצעיות מפורטות למצבים אסטרטגיים שונים ומענה תואם של מתארי אימון.²⁰

ההרתעה מופיעה כמושג מפתח בתפיסת הביטחון הישראלית, מאז גיבושה על-ידי דוד בן גוריון בראשית שנות החמישים. עם זאת ועל אף הוותק הרב שצבר המושג בהווייה הביטחונית, לא פותחה עד היום גישה תאורטית צה"לית, אשר תציב את היסודות ההגיוניים לתכנון וניהול מערכות הרתעיות כחלק מובנה בתוך מסגרת מלחמת התשה מתמשכת.²¹ תפיסה תאורטית אינה נבנית על מנת לספק פתרונות מבצעיים קונקרטיים לבעיות אסטרטגיות, היא נדרשת על מנת להעמיד את התבנית העקרונית של מרחב הדיון ומרכיביו ואת סוג השיקולים שיש לבחון בכל הקשר אסטרטגי נתון. על אף שרובן המוחלט של מערכות הלחימה של צה"ל בדור האחרון היו מבצעי הרתעה, העדרן של תשתית תאורטית, דוקטרינה אופרטיבית ופערים גדולים במערכת המושגים הבסיסית, פגעו בכושר הביצוע האסטרטגי בהן.

למעשה, המציאות האסטרטגית של ישראל בעשרות השנים האחרונות הינה הפוכה משאיפתם של "האבות המייסדים". ישראל נמצאת במלחמת התשה מתמשכת בעוצמות משתנות ובחזיתות שונות. הבחירה של אויבים א-סימטרים באסטרטגיית ההתשה כתפיסת הלחימה המובילה הינה מתבקשת. היא נובעת מהרצון למנוע מישראל להביא לידי ביטוי את עוצמתה, ולפגוע בתקווה לשקט ולביטחון, בהתפתחות הכלכלית ובאיכות החיים. היא מכוונת לכרסום הדרגתי ולאורך זמן בכושר העמידה של הציבור בישראל, על מנת להביאו לאובדן תקווה ולייאוש. עם זאת, למרות התהוותו של דפוס העימות של מערכת התשה מתמשכת כדפוס המרכזי בהווה הביטחונית של מדינת ישראל, ועל אף הבנת הקשר המורכב בין ההישג הצבאי במבצעי הרתעה לבין התוצאה האסטרטגית מדינית - עדיין נצמדו בצה"ל ובדרג המדיני לעולם המושגים ולדפוס הפעולה האופרטיביים השייכים לתפיסת ההכרעה הישנה. המבנה התיאורטי ומערכת המושגים של אסטרטגיית ההרתעה נשארו קשורים בחיבור הדוק לעולם המושגים של תפיסת ההכרעה, ועל אף הופעתו והתרחבותו של דפוס הלחימה החדש, לא בשלה ההכרה בצורך החיוני לביצוע רביזיה עמוקה בעולם המושגים האופרטיבי ולפיתוח דוקטרינה חדשה, המתאימה למבצעי הלחימה ההרתעתיים.²²

ההכרעה נותרה המושך העיקרי לתכנון וניהול מבצעי לחימה. נראה כי לאלה שגדלו והתחנכו לאורה לאורך שנים, ישנו קושי רגשי להתנתק מתבניות מסורתיות ולעבור מציווי צבאי מוגדר וחד לדפוס חשיבה אחר, בתנאי סביבה מורכבת ורב-ממדית. קיבעון תפיסתי, שלפיו כל עימות מזוין חייב להסתיים בהכרעה ברורה, המשיך להוביל את החשיבה הצבאית והאסטרטגית. יהושפט הרכבי מאבחן באופן ביקורתי את צורת ההתייחסות הבסיסית של גורמים צבאיים לאסטרטגיית התשה: "זו אסטרטגיה זהירה, שבה התוצאה מושגת בדרך מצטברת, לשיעורין, צעד אחר צעד. היא מבוססת על גרימת נזק, הרס ושחיקת כוחות באופן אטי... תהליך ההתשה אינו רק פיזי, אלא הוא גם פסיכולוגי... המלחמה המנוהלת באסטרטגיית התשה היא ממושכת, והבדל זה מסביר מדוע אינה חביבה על אנשי צבא, שאצה להם הדרך לניצחון".²³

העדר בחינה מעמיקה של עולם ההתשה וההרתעה הוביל להיאחזות בשפה, במושגים ובהיגיון של תפיסת ההכרעה בתהליכי החשיבה והתכנון למבצעי הרתעה. וכך, על אף שמערכות הרתעה והתשה הפכו לדפוס הלחימה המרכזי בישראל בשלושים השנים האחרונות, בפועל לא נבנתה תפיסה תאורטית ודוקטרינה מעשית, אשר תשרתנה את ניהול המבצעים ואת תהליכי בניין הכוח התואמים.

מי ניצח?

דיון קבוע בשאלת הניצחון מלווה את סיומם של מבצעי ההרתעה ברצועת עזה. יהושפט הרכבי מגדיר שני מבחנים לבחינת ניצחון במלחמה: "האחד - האם הושגו המטרות שהוצבו למערכה. השני - האם שופר מצבה של המדינה לאורך זמן, ללא קשר למטרות שהוגדרו למערכה. שיפוט היסטורי - עדיף, שכן אינו רואה במטרות אמת מידה סופית... תוצאות מלחמה עלולות להיראות בצורה שונה מנקודות מבט היסטוריות שונות והשיפוט לגביהן עלול להשתנות"²⁴.

ישראל נמצאת בעיצומה של מלחמת התשה מתמשכת, מבצעי ההרתעה וסבבי הלחימה הינם חלק מרכזי ממנה. זוהי מלחמה שלא הוכרזה, לא ניתן לה שם, ואין לה זמן תפוגה. ובכל זאת, זהו תיאור המבטא נכוחה את מצב העימות האסטרטגי בין הצדדים.

מדיניות הרתעה מכוונת לחזרה לסטטוס קוו והיא אינה מכוונת להשגת פתרון לסכסוך. הקשר בין יעדים צבאיים במערכה נתונה לבין התוצאה האסטרטגית ארוכת הטווח אינו ישיר, והוא קושר ממדים נוספים על אלה השייכים לביצוע הצבאי. הרחבת התוצאות הצבאיות של מבצע הרתעה לכדי מצב מדיני משופר מחייבת שילוב מאמצים ברמה האסטרטגית-המדינית. זהו חלק מהותי מהמכלול של אותה מערכה אסטרטגית משולבת, המיועד ובמידה רבה מאפשר את ביסוס הישגיה. דיון בסוגיית הניצחון מההיבט האופרטיבי-צבאי בלבד יהיה צר וחסר ועלול לעוות את התמונה האסטרטגית.

זאת ועוד, הניסיון ההיסטורי מצביע על כך שפעמים רבות מצב הניצחון בסיום מערכות אינו יציב. לעתים המצב יכול להשתנות, עד כדי הפיכת הניצחון הצבאי להפסד אסטרטגי. לא כל שכן נכון הדבר בהקשר של ציר הזמן, בעיקר במלחמות מתמשכות בעצימות מוגבלת, שבהן לתוצאות של מבצע אופרטיבי קונקרטי יש תפקיד ארעי ומקומי בלבד, והן משרתות לא יותר מאשר אמצעי להשגת יעדים מוגבלים וזמניים. תפניות "חיצוניות" אחרי מבצעים עשויות לשנות את מצב התוצאה האסטרטגית באופן מהותי.

עיון בתפיסת ה"מוקוואמה" (ההתנגדות) ומטרותיה ארוכות הטווח מלמד כי אין באפשרותו של ניצחון צבאי במבצע הרתעתי נתון, בכדי לייצר שינוי אסטרטגי-מדיני

חדש מיסודו, אשר ניתן להגדירו כניצחון. זהו החיסרון העיקרי של הדיון השכיח בסיומם של מבצעים, אשר מנסה לאמוד את התוצאות ולקבוע "מי הצד שניצח". ככל שהדיון על הניצחון במבצעי ההרתעה מתקיים ללא הקשרו המדיני הרחב וללא פרספקטיבה של המערכה ארוכת הטווח - יהיו מסקנותיו חלקיות ואולי מעוותות.

ממד חשוב נוסף בבחינת מצב הניצחון במבצעי הרתעה הינו "מאזן המשאבים" בין הצדדים. זוהי מלחמת התשה, אשר בה גם הצד החזק נוקט אסטרטגיה של התשה. גם ממנו נדרש להפגין אורך נשימה ונכונות נפשית להתמיד במערכה, ליצור זמינות קבועה ומספקת של משאבי הלחימה למימוש היעדים ולשלוט בעוצמה המופעלת - כך שהצד החלש יבין את חוסר התוחלת מהמשך הלחימה. אחד הנושאים המהותיים לבחינת התוצאה במערכה הינו עומק הפגיעה ביריב, ביחס להיקף היחסי של המשאבים המושקעים לשם השגתה. כדי לקיים מערכה מתמשכת חיוני לתכנן ולנהל את הקצאת משאבי הלחימה על ציר הזמן ולשמור על עתודות כוח נצורות, על מנת לשמר את אורך הנשימה והכשירות להתמודדות מתמשכת. השאיפה הקבועה הינה לשרטט מצג מבצעי של חוסר תוחלת לחמאס, במטרה להביאו לווייתור על עיקרי מטרותיו במערכה ולאכופר עליו את אלה שלנו. ישראל מחפשת לכתוש את המרכיבים הפיזיים החיוניים של היריב ולשחוק את רוח העמידה שלו, וזאת ב"מחירים סבירים". כיוון אופרטיבי זה מחייב את צה"ל לבחון את הדרכים המבצעיות האפקטיביות ליצירת א-סימטריה חדה ב"מאזן המחירים" בין הצדדים. ככל שיומחש הפער בין העליונות האסטרטגית המוחלטת של ישראל לבין הנחיתות הברורה של החמאס - יגדל הסיכוי להשגת הכרה (לפחות זמנית) בחוסר התוחלת.²⁵ בהקשר זה אציין את ההשקעה האדירה שבוצעה במערכת הביטחון בשנים האחרונות, לחיזוק מרכיבי ההגנה האקטיבית לעורף הישראלי. כיוון זה מאפשר חופש פעולה גבוה בהפעלת העוצמה הצבאית הראויה ובתכנון משך הלחימה, תחת הביטחון ביכולת הבלימה הכמעט מוחלטת של מרכיב התקיפה העיקרי של החמאס.

מרכיב נוסף בדיון על שאלת הניצחון הינו תפקודו של הציבור האזרחי בשני הצדדים ותחושותיו בסיום הלחימה. לתחושות הסובייקטיביות של הציבור יש ערך שאיננו פחות מהבחינה הכמותית של היקפי הנפגעים ומידת הנזק. מהן ציפיות הציבור להישגים במערכה ומהי מידת הנכונות שלו לשאת במחיר? מצד החמאס, היעד המרכזי של תפיסת ה"מוקוואמה" הינו פגיעה וערעור כושר העמידה של החברה הישראלית. בצד הישראלי מוגדר הטיפול באוכלוסיית היריב כנושא משני בלבד,

והיעדים האופרטיביים המרכזיים קשורים לנטרול והשמדת מקורות העוצמה במערכת הצבאית של החמאס. דעת הקהל הפנימית ומידת הסולידריות והתמיכה שלה בזמן המערכה, הינן בעלות חשיבות רבה ליצירת תנופה בלחימה. אין די ביכולת הגנה אקטיבית צבאית מתקדמת ללא הפגנת עוצמה וחוסן לאומי בציבור הרחב. האוכלוסייה העזתית מגויסת, ו"מחונכת" למאבק ממושך ולמחירו, ונמצאת במצב כלכלי גרוע. זהו מצרף, שלא נשאר בו הרבה מה להפסיד, והוא יוצר קושי ליצירת אפקטים הרתעתיים ברבדים של התחושות הסובייקטיביות, אך הקובעות את מידת ההישג.²⁶ עם זאת, בצד שינוי הסטטוס הפוליטי של החמאס ואחריותו הריבונית למתרחש במרחב הרצועה, ישנם סימנים ראשוניים המצביעים על שינוי וריכוך קו השליטה האידיאולוגי הנוקשה מול הלכי הרוח ברחוב והופעת מערכת שיקולים פרגמטית יותר. במבצע "צוק איתן" למשל, התקיים ויכוח נוקב בין הנהגת השטח של החמאס, שביקשה להביא לסיום מוקדם יותר של המערכה (כבר מתחילת השבוע הרביעי), לבין הנחישות של הנהגת החוץ בקטאר (חאלד משעל), שחתרה להמשיך בלחימה עד להשגת מטרותיה.²⁷

מגבלה מרכזית בדיון על הניצחון בצד הישראלי היא הציפייה הקבועה לתוצאה מכריעה, מוחלטת וברורה, על אף ההגדרה המצומצמת של המטרות במבצעי הרתעה. שאיפת הלבבות לאכוף את רצוננו על היריב תוך כדי המערכה, לגרום לו לחדול מיירי ולקבל את כל תנאינו, הינה בלתי מציאותית ואינה מתאימה להיגיון של מבצעי הרתעה. ככל שגבוהה הציפייה, כך מתעצמת תחושת ההחמצה מ"מצב התיקו" ובמידה רבה משפיעה על אופי הדיון בסוגיית הניצחון.²⁸

הערכת אפקטיביות הפעולה הצבאית במבצע

בדומה למלחמת לבנון השנייה, גם במבצעי הלחימה שנוהלו נגד החמאס ברצועה היה קושי להעריך את עומק ההרתעה המושגת תוך כדי ניהול המבצע. התמונה הולכת ומתבהרת רק לאחר המערכה. לעתים יידרשו חודשים ושנים לאחר סיום הלחימה בכדי שנוכל לקבוע את מידת ההצלחה. גם אז נתקשה להעריך אם היריב נמנע מצעדי תוקפנות נגד ישראל בשל היותו מורתע מהמהלומה הצבאית שספג, או שהסיבות לכך קשורות (לפחות חלקית) גם לממדים אסטרטגיים אחרים: מציאות פוליטית ייחודית, מצב חברתי-כלכלי, מיצוב בזירה האזורית והבין-לאומית ועוד.

ההרתעה נוגעת וקשורה בטבורה לתחום הסובייקטיבי של תפיסות עולם, כוונות וצורות פרשנות שונות של המציאות. בחינת התגבשות האפקט ההרתעתי תוך כדי המערכה הינה עיסוק אשר מצד אחד יש לו ממד פיזי-כמותי: מה הושמד, מה נכבש, כמה נפגעו וכו', אך עיקרו שייך לרבדים המנטאליים-נפשיים של היריב, ומכאן נובע הקושי הגדול בהערכת אפקטיביות הביצוע הצבאי. הקושי מתעצם עוד יותר, כאשר היריב הינו בעל מאפיינים תרבותיים וערכיים שונים משלנו באופן קיצוני ועמוק. הערכת "תמונת המצב האובייקטיבית" כהווייתה הינה בעלת ערך חלקי בלבד. נדרשת בחינה באמצעות מנגנוני פרשנות סובייקטיביים ייחודיים, המביאים בחשבון את המרכיבים התרבותיים הייחודיים ואת האידיאולוגיה הדתית-קיצונית אשר יוצרים תפיסת מציאות "אחרת". אין בפרשנות זו דמיון לצורת הניתוח הרציונאלי-לוגי ולשיקולי עלות-תועלת, במובנם המוכר לנו. תפיסת המציאות ה"מעוותת" היא האתגר הגדול אליו נדרשים גורמי ההערכה המודיעינית בזרועות הביטחון.²⁹

שימור ההרתעה

בניסוח המטרות של מבצעי ההרתעה לא ניתן למצוא הגדרות מפורשות ליעד של משך הזמן לשימור הישגי ההרתעה. "ביסוס יציבות ביטחונית לאורך זמן", הינו קו הניסוח הקבוע.³⁰ עם זאת ברור כי הציפיות לשקט ארוך טווח לא עמדו במבחן התוצאה במבצעים האחרונים ברצועה.

העדר הגדרת הזמן נובע מהבנת מוגבלותו של המאמץ הצבאי להשיג הרתעה ולשמר אותה באופן מתמשך באמצעות הכוח הצבאי בלבד. עמידות ההישג אינה קשורה רק לעוצמת ההשפעה שמושגת על-ידי המהלכים הצבאיים במבצע. אין לנו יכולת לאמוד את "אפקט דאחייה" בביירות, או להבין את תוצאות השקט של שמונה השנים בלבנון, אך ורק על פי המשתנה המסביר של הפעולה הצבאית.³¹ אמנם איום אמין ונכונות ביצוע של תגובה צבאית כואבת על הפרת הרגיעה, הינם מרכיבים בעלי ערך גבוה לשימורה, אולם הקשרים נוספים, מהשדה הפוליטי, המדיני, החברתי והכלכלי, מהווים משתנים משמעותיים לא פחות להארכת משכה של תקופת ההרתעה. האם התכנון האסטרטגי ברמה הלאומית מקיים מדיניות לשילוב תחומים אלו תחת ראייה אסטרטגית כוללת לשם הארכת מצב הרגיעה? מה מקומם של יוזמות ותמריצים לעידוד החמאס להארכת היציבות? האם נקבעת

מדיניות תגובה לאפשרות של כרסום בהרתעה על-ידי גורמי טרור שונים ברצועה?
האם אין ציפיות יתר מהמאמץ הצבאי, על אף הבנת מגבלותיו?

בדרך כלל אנו עדים לתחילתו של תהליך הנסיגה מההבנות שהושגו במבצעי הרתעה זמן קצר לאחר סיום המבצעים, באמצעות גורמים "מטעם" או ארגונים סוררים בשטח. לחמאס ייזקפו בדרך כלל תועלות טקטיות במישור הביטחוני, החברתי, הפוליטי ואף המדיני, אם ינקוט בתהליך אטי, הדרגתי ונשלט של הפרת השקט. תהליך זה הינו גם חלק מהציוויו האידיאולוגי של ה"התנגדות המתמשכת", שהוא מטיף ומחויב לה. תועלות אלו מתעמתות מול הערכת הנזקים, שעלולים להיגרם לחמאס בראייתו כתוצאה מהתגובה הישראלית הצפויה להפרת השקט. החמאס מנסה להעריך ולבנות לעצמו תמונה, באשר ל"קווים האדומים" של ישראל, אפשרויות התגובה הריאליות העומדות לרשותה, מידת עוצמתן האפשרית, ומידת הלגיטימציה והנכונות של ההנהגה הישראלית לממשן.

לאחר המבצעים האחרונים ברצועה מצאה ישראל את עצמה מגיבה לחידוש פעולות הטרור בדרך כלל באיפוק ובאופן נקודתי. היא הצהירה על כך שהחמאס הינו הכתובת האחראית לכל מעשה תוקפנות, ועקבה אחר פעילות גורמי הביטחון של החמאס בשטח כדי לבחון את מידת פעילותם לבלימת הפרות. תוך זמן לא ארוך מצאה ישראל את עצמה במצב בו השקט והיציבות הפכו ללא יותר מ"שקט יחסי".³² מכאן התפתח תהליך הדרדרות אל מצב ידוע מראש, שבו מתהווים התנאים למבצע ההרתעה הבא בסדרה.

נושא עקרוני בבחינת יכולת שימור תוצאות המבצע ההרתעתי הינו מדד חיוניות האינטרסים של הצדדים. הנכונות לממש איומים להפעלת כוח צבאי קשורה במידת החשיבות שכל צד מייחס למצב האסטרטגי המתפתח, להערכתו את מידת הלגיטימציה הפנימית והחיצונית בה הוא עשוי לזכות, וליכולתו להתמודד מול לחצים מהזירה הבין-לאומית.³³ עקרונית, החמאס איננו מהווה איום ביטחוני גבוה למדינת ישראל, ובוודאי שהוא אינו יוצר מצב שניתן להגדירו כאיום קיומי. מכאן שהאינטרס הישראלי לבלום ולטפל מיידית בהפרות של ההסכם או ההבנות שהושגו, הינו לרוב נמוך ביחס לאינטרסים של פעילי הטרור להפר את השקט ולשוב למסלול המאבק.

זאת ועוד, יכולת הארכת תקופת ההרתעה מושפעת לא רק מעוצמת המהלומה הצבאית שהונחתה במבצע האחרון, וממדיניות התגובה להפרות השקט. גם שינויים

אסטרטגים ברבדים אחרים עלולים להשפיע על שימור מצב ההרתעה:

- שינוי במאזן הכוח - השגת אמל"ח (אמצעי לחימה) או יכולת התקפית חדשה (מזל"ט תוקף, מנהרות התקפיות, רקטה ארוכה ומדויקת וכו').
- שינוי אסטרטגי אזורי היוצר הזדמנות חדשה.
- שינויים פוליטיים-כלכליים בישראל המהווים הזדמנות.
- שינוי בעוצמתם ובמעמדם המדיני של הצדדים בזירה הבין-לאומית.

קיים קושי לשמר הרתעה אצל גורם שמטיף ומחנך להתמודדות רציפה, ומטפח נחישות והקרבה נטולת חישובים תועלתניים בטווח הקצר לטובת עתיד ורוד רחוק. בוודאי נכון הדבר כאשר שלטון החמאס נמצא במצב נחות מאוד במישור המדיני והכלכלי. קשה יותר להרתיע יריב מוחלש מאוד. מחיר הפרת השקט בראייתו הסובייקטיבית, והערכתו את מידת הנזק האסטרטגי שייגרם לו, אם יכפה על ישראל מהלך אלים, אינם נתפסים כבעלי משקל בלתי נסבל ברמה האסטרטגית. חציית "קווי ההרתעה" אינה נושאת עמה איום טראומטי והרסני, והיא רגישה לשינויים במצב המדיני-חברתי-כלכלי. לדוגמה, עליית א-סיסי לשלטון במצרים, הכרזתו על מלחמה ב"אחים המוסלמים" וסגירת המעברים מסיני לרצועה, די היה בהם כדי ליצור מומנט שהביא לשינוי מצב היציבות שהושג במבצע "עמוד ענן".

לסיכום ניתן לקבוע כי לקח חשוב ממבצעי ההרתעה ברצועה הוא הצורך בבניית תפיסה קוהרנטית ותכניות אסטרטגיות תואמות לפרק הזמן העובר בין מבצעי ההרתעה.³⁴ חיוני להגדיר מדיניות תגובה ברורה, אשר תזכה להכרה והסכמה בין-לאומית רחבה, ותשמר את חופש הפעולה בידי ישראל לטיפול בחציית ה"קווים האדומים" והפרת השקט. "טפטוף" של ירי מהרצועה לעבר ישראל הינו מהלך שצריך להיבלם בנחרצות, בפעולות משולבות בממדים צבאיים, מדיניים, כלכליים ותקשורתיים.

"גבולות המערכה" - המרכיבים ההיקפיים המשפיעים על התכנון המבצעי

"גבולותיה" של המערכה, מרכיבי ההיגיון האסטרטגי והתכנון המבצעי שלה מושפעים גם ממשתנים הפרוסים מעבר לתיחום המרחב הגיאוגרפי המצומצם בו מתנהלת הלחימה.

ראשית, ממד הלגיטימציה הפנימית לניהול מבצעי הרתעה - מלחמת התשה ארוכת שנים, הנקטעת במבצעי הרתעה אופרטיביים בתדירות גבוהה אינה רק ענין צבאי. זהו תהליך בעל משמעויות חברתיות ופוליטיות עמוקות, הדורש שכנוע מתמשך של הציבור הישראלי באשר לצדקת הדרך והעדר ברירה אחרת. כושר העמידה וחוסנה של החברה הישראלית הינם מרכיבי מפתח בקביעת התוצאה האסטרטגית, לא פחות מאשר התוצאות הצבאיות הנצברות במהלך המערכה. החברה הישראלית הינה הכתובת המרכזית בתפיסת מאבק ה"מוקוואמה", ובמידה רבה זהו מרחב פעולה עיקרי להשפעה על התוצאה. בניית כושר עמידה להתמודדות בעורף מול האיומים המתפתחים צריך להוות רובד פעולה אסטרטגי מרכזי בתפיסת ניהול המאבק ברמה הלאומית.

שנית, נושא הלגיטימציה הבין-לאומית לניהול המבצע - זהו ממד שבו ייקבע במידה רבה חופש הפעולה האסטרטגי של ישראל להפעלת העוצמה הצבאית במערכה, ושישפיע מהותית על מאפייני ההסדרה המדינית בסיומה. המאמץ המדיני במערכה מנוהל במקביל למאמץ הצבאי, תוך בחינת הלכי הרוח ועוצמת הביקורת במרחב האזורי ובקהילה הבין-לאומית. הדרג המדיני מנסה לאזן בין הרצון להפעיל כוח קטלני ומהיר מול יריב טרוריסט אלים, לבין הצורך לבנות מערך תמיכה פנימית ובין-לאומית רחב, אשר ירחיב את חופש התמרון הצבאי. במבצע "עמוד ענן" למשל, הסנכרון בין המאמץ הצבאי לבין המאמץ המדיני היה חסר איזון ותיאום. המהלומה המוחצת באש מיצתה עצמה אחרי כשלושה ימים ומנקודה זאת הלכה עוצמתה ופחתה עד לסיום המערכה. תהליך המשא ומתן בקהיר התארך, אך כבר לא ניתן היה לסייע לו באמצעות איום משמעותי ואפקטיבי של הפעלת העוצמה הצבאית. לעומת זאת, הפתיחה המאופקת של מבצע "צוק איתן" וההיענות הישראלית להצעות הפסקת האש ההומניטריות והדיפלומטיות בהמשכו - הרחיבו את בסיס האשראי הבין-לאומי להמשך המערכה ולהסלמת העוצמה בה לאורך חמישים יום והקלו מאוד על ההתמודדות מול אילוצים ולחצים מדיניים מחוץ.

שלישית, המערכה מתקיימת מול החמאס ברצועה, אך היא מתכתבת עם גורמים נוספים במרחב האזורי. שחקנים שונים בזירות לחימה אחרות עוקבים אחר התפתחות הלחימה, לומדים ומפיקים ממנה לקחים אופרטיביים ומגבשים את הערכותיהם באשר להיגיון האסטרטגי של ישראל ולדפוסי הפעולה האופרטיביים למימוש. המערכה מאפשרת להם לבחון את צורת ההתנהלות הצבאית ועוצמתה,

את חוסן החברה הישראלית ומידת נחישותה ואת מאפייני התפקוד של המערכת המדינית הבין-לאומית.³⁵ המבצעים מתנהלים אמנם בגבולות גיאוגרפיים מתוחמים, אך הם משליכים על הדימוי ועל המוניטין של ישראל בעיני יריבים פוטנציאליים אחרים. מבצעי הרתעה בונים את הדימוי ההרתעתי של ישראל, אשר מקרין מעבר למרחב ולזמן של המערכה הנתונה. מכאן שגורמי התכנון האסטרטגי במבצעים מחויבים למערכת שיקולים רחבה ומרחיקת ראות, מעבר להיקף הקונקרטי של הבעיה ברצועה.

רביעית, השפעתו של מוסר הלחימה והדין הבין-לאומי על "גבולות המערכה" בהיבט של עוצמת הפעולה האפשרית הינו גבוה מאוד, והיא ראויה לעיון נפרד במסגרת אחרת. אציין בקצרה רק את עיקרי הקשיים והאתגרים, ביחס למבחן המוסר ודיני הלחימה במערכה כנגד ארגוני טרור קיצוניים, אשר מתעלמים מהם באופן מוחלט. הדין הבין-לאומי נשען בעיקרו על אמנות האג וז'נבה, אשר נכתבו בתקופות שבהן מתארי הלחימה היו שונים בתכלית השינוי מהמתארים הנוכחיים. מאז ועד היום נשאר החוק במהדורתו הישנה שריר ותקף, מבלי שינויים והתאמות מתבקשים מול דפוסי הלחימה העכשווית. בניית עיקר מערך ההגנה של היריב בתוך השטח הבנוי והשימוש המכוון באוכלוסייה האזרחית כחלק ממנו, מעמידים דילמות מוסריות ומשפטיות כבדות בפני מימוש היכולות הצבאיות. הפרמטרים המרכזיים המאפשרים לצבא לתקוף מטרות, על פי כללי הדין הבין-לאומי, עומדים במידה רבה בסתירה מובנית לתפיסת היערכות החמאס ללחימה ולעקרונות פעולתו המבצעית.

צה"ל מחייב עצמו בנקיטת אמצעי זהירות לא מבוטלים: שיחות טלפון מתריעות לבעלי הבתים לפני תקיפתם, נוהל "הקש בגג", פיזור כרוזים הקוראים לפינוי אוכלוסייה, מערכות איסוף מודיעיניות מתקדמות, המלוות את התקיפות לשם בחינת מצב ה"תפיסות" של המטרה, וביצוע התאמות של חימושי התקיפה לסוג המטרות הנתקפות, על מנת להימנע מ"נזק אגבי". כל אלה מהווים מאמץ מבצעי מורכב, המתקיים ביעילות גבוהה במבצעי ההרתעה האחרונים. על אף כל צעדי הזהירות הללו, ישראל עדיין מוצאת את עצמה בסיוע כל מבצע בהתמודדות קבועה מול תביעות נמרצות לוועדות חקירה חיצוניות. בבחינה של רצף המבצעים האחרונים ברצועה ניתן לראות קשר בין מדיניות האש והנזק הסביבתי במערכה נתונה לבין גבולות העוצמה האפשרית והגדרת מדיניות האש במערכה העוקבת.

דוח החקירה של השופט גולדסטון למבצע "עופרת יצוקה" הכתיב במידה ניכרת את "גבולות המערכה" המצומצמים של "עמוד ענן" בהקשרי הפעלת האש. מבצע "עמוד ענן", אשר התרחש כארבע שנים מאוחר יותר, נוהל כמבצע כירורגי, זהיר ומוגבל ביותר ולא הצליח להשיג אלא תקופת שקט מצומצמת ביותר. אך מדיניות האש הזהירה במבצע זה, בצד גורמים משפיעים אחרים, עליהם אעמוד בהמשך, אפשרו לישראל לפתוח את "גבולות המערכה" באופן רחב יחסית להפעלת עוצמה צבאית מוגברת במבצע "צוק איתן".

פרק ג' - ההרתעה בהקשרים הצבאיים

המקרה הייחודי של מבצע "צוק איתן"

המטרות שהוגדרו על-ידי הדרג המדיני למבצע "צוק איתן" דמו בעיקרן למטרות במבצעים הקודמים ברצועה: "מבצע הרתעתי להשבת השקט וחידוש ההרתעה, תוך פגיעה קשה בחמאס, החלשתו וריסונו, אך שמירתו ככתובת ריבונית אחראית ואפקטיבית בסיום הלחימה"³⁶. אלא שתפיסת הביצוע במבצע זה הייתה בעלת היגיון אסטרטגי ואופרטיבי שונים ביחס למבצעים הקודמים שלפניו. כדאי לדון בייחודיות של גישה אסטרטגית זו משני טעמים מרכזיים:

א. יכולתה להוות מסד לפיתוח תאורטי ודוקטרינרי של תפיסת לחימה במבצעי הרתעה כנגד אויב א-סימטרי.

ב. התפיסה העומדת בבסיס המבצע איננה מקובלת בציבור הרחב ומעוררת דיונים נוקבים ופרשנויות שונות, שחלקן לא רלוונטיות לחלוטין למציאות האסטרטגית הנתונה.

הערה מקדימה לדיון - נדרשת זהירות מהכללות גורפות ונטייה להרחבת המקרה הפרטי של מבצע בודד, המתקיים במציאות אסטרטגית ייחודית, לכדי תפיסה גנרית כוללת. אין דין העיסוק במבצעי הרתעה ברצועה כדין מבצעי הרתעה נגד יריבים אחרים בזירות מלחמה אחרות. הגישה המתודולוגית לניתוח אפשר שתהיה דומה, אולם המסקנות המעשיות צריכות לנבוע מתוך ניתוח ההקשר האסטרטגי הקונקרטי, והן עשויות להיות שונות לחלוטין משום השונות המהותית שבין הזירות.

התפיסה הצבאית העקרונית במבצעי הרתעה, כפי שניתן ללמוד מהמבצעים האחרונים, הגדירה היערכות לביצוע המערכה בשני שלבים עקרוניים:

1. מהלומה באש - שנמשכה מספר ימים ונועדה לפגוע במטרות צבאיות מועדפות ומוכנות מראש, במפקדים ובמחבלים מקרב מערך הטרור ובתשתיות צבאיות. במקביל, נבנה ומתארגן מערך הכוחות המתמרנים לקראת השלב השני, שלב התמרון הקרקעי, אשר אמור להתממש במקרה שהמהלומה באש לא תשיג את מטרתה, או אם יורחבו מטרות המבצע.

2. שלב התמרון - הפעלת הכוחות המתמרנים למשימות התקפיות ברצועה, כמדרגת לחץ נוספת על היריב עד כדי איום בהכרעה, וליצירת תנאים משופרים להסדרה הנדרשת בסיום המבצע.³⁷

במבצעי "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן", הופעלה מהלומת האש בעוצמה גבוהה כבר בתחילת המערכה. החלק העיקרי של יעדי התקיפה המוכנים ב"בנק המטרות" הצה"ל יטפל והושמד במהלך התקפי מהיר בן יומיים-שלושה. אך צורת ההיערכות המבוזרת ונמוכת החתימה של היריב ויכולתו להיטמע במרחב הבנוי האזרחי, אפשרה לו להתעשת מהמהלומה ולהמשיך בלחימה, תוך המשך ירי תמ"ס רצוף, נשלט ומבוקר אל העורף הישראלי, לאורך כל ימי הלחימה. למעשה, מנקודת הזמן המוקדמת, שבה הסתיימה "מהלומת הפתיחה", החלה ירידה בעוצמת הפעלת האש עד לסיום המבצע, זו נגרמה עקב התמעטות המטרות שנותרו לתקיפה והקושי לייצר מטרות חדשות, וכך לא נותרה לצה"ל יכולת איום ממשית מול האויב, למעט האיום בתמרון קרקעי. כאשר הופעל התמרון, במבצע "עופרת יצוקה", ביום השביעי של המערכה ובעוצמה גבוהה לעומק השטח, לא עמדו בפניו יעדי אויב בעלי ערך מבצעי גבוה, וקשה היה להצביע על אפקטיביות מבצעית גבוהה לפעולה. לוחמי החמאס נטמעו בשטחים הבנויים והסתפקו בפעילויות התקפיות מזדמנות נגד צה"ל. הכוחות המתמרנים הגיעו במהירות ליעדיהם ונערכו לשהייה ולביצוע סריקות במרחבים שנכבשו. ככל שהתארך זמן השהייה, התעצמה ההבנה לגבי רמת המיצוי והיעילות המוגבלים של פעולת הכוחות. אחרי כשבועיים של "דשדוש" בעומק הרצועה, התקבלה ההחלטה לצאת מהשטח באופן חד-צדדי.³⁸

גם במבצע "עמוד ענן" ניתן להצביע על הגעה מהירה ל"נקודת השיא" של עוצמת התקיפה, והחל מיומה הרביעי של המערכה הלכה וירדה העוצמה ההתקפית על ציר

הזמן עד לסיומה. היקפי התקיפה וכמות המטרות הלכו והתמעטו, וישראל מצאה את עצמה מנסה לקדם את המהלך המדיני להסדרת תנאי הסיום של המערכה (בסיוע אמריקני ומצרי) מבלי שעומדים לרשותה מנופי לחץ צבאיים יעילים לאיום על החמאס.³⁹

במבצע "צוק איתן" נבנתה תפיסת המערכה באופן שונה משתי המערכות שקדמו לה. רכיב מרכזי ברעיון המבצעי היה לקיים מערכה התקפית (בעיקרה באש) באמצעות "מדרגות עוצמה הולכות ועולות", בדרך אל "נקודת השיא", תוך שילוב הפסקות אש יזומות במהלך המערכה. תפיסה זאת מהווה שינוי מתפיסת הביצוע השכיחה במבצעי הרתעה בהיבטים הבאים:

א. "להתחיל חלש" ולאפשר "נקודות יציאה" - על אף שבנק המטרות הצה"לי היה עמוס ביעדים מוכנים לתקיפה, נפתחה המערכה במדרגת אש בעוצמה נמוכה, תוך העברת מסרים גלויים לחמאס ש"שקט יענה בשקט", ושהאפשרות לחזור לרגיעה במחיר נמוך ובזמן קצר, נמצאת בידיו.⁴⁰

ב. הסלמה הדרגתית ומבוקרת להעמקת הפגיעה - לאחר שהחמאס סירב להצעה הוגברו התקיפות על יעדים ברצועה. הרעיון של דחיית ההגעה ל"נקודת השיא" בהפעלת העוצמה, על-מנת לשמר יכולת איום אפקטיבית מלווה לאורך כל זמן המבצע - מחייב פריסה וחלוקה מאוזנת של המטרות הנתקפות על ציר הזמן, בניית תכנית תקיפה מדרגת וקיום מאמץ רצוף לאיתור מטרות חדשות והכשרתן לתקיפה תוך כדי המערכה. "מדרגות עוצמה מתפתחת" במערכה, הזכות להצדקה ותמיכה פנימית ובין-לאומית, מאפשרות להמחיש לאויב את המחיר שנצבר, לאמוד את המחיר האפשרי של ההמשך, ולהעריך את התוחלת היורדת של התוצאות האפשריות ביחס למטרותיו. הן מאפשרות לצד הישראלי לנהל את המערכה בהשקעה אופטימלית של משאבי הלחימה, התואמת את הערך והחשיבות המוגבלים של מערכה מקומית בעלת תוצאות זמניות, בציר המאבק המתמשך.

ג. "עצירה אסטרטגית" - תוך כדי המבצע התקיימו מספר הפסקות אש זמניות, שאותן יזמו גורמים חיצוניים וקיבלו הסכמה ישראלית.⁴¹ זהו חידוש באופן בו נוהלו מערכות הרתעיות עד היום. ניתן לכנות את הפסקות האש בשם "עצירה אסטרטגית", משום שהן מהוות פונקציה בעלת יעוד אסטרטגי בהיגיון המערכתי, המחייבת שילוב מאמצים ברובד האסטרטגי-מדיני למימוש מטרות המבצע. ל"עצירה האסטרטגית" יש מספר מטרות:

1. זמן עיכול ליריב להבנת התוצאה הנצברת ובחינת הכדאיות להמשך המערכה - לאפקט הרתעתי המתהווה במוחם של בני אדם לוקח זמן להיווצר. לא כל שכן, כאשר פריסת פיקוד החמאס בלחימה הינה במסתור ובמנהרות תת-קרקעיות אשר עשויות להרחיקו מהבנת תמונת המצב המלאה בשטח. עצירות זמניות מאפשרות ליריב להוציא את ראשו, לצאת לרחובות, לפגוש את המציאות המתהווה ולהפנימה.

2. זמן לניתוח המצב ולשיפור הסנכרון בין המאמצים ברמה הלאומית - מרגע פריצתה, מתנהלת המערכה בצימוד הדוק בין הרובד הצבאי לבין הרובד המדיני. שיעון הפעילות הצבאית במערכה מתקתק בקצב אחר מהשעון המדיני. העצירות האסטרטגיות במהלך המערכה מאפשרות מיצוי מוקדם יותר של תהליכים מדיניים, החותרים להשיג את התכלית והמטרות המוגבלות של המערכה בהסדרה מוקדמת ככל שניתן ובמחירים נמוכים יחסית. בנוסף, מסייעת העצירה האסטרטגית לשיפור הסינרגיה והתיאום בין המאמץ המדיני לבין המאמץ הצבאי ולשילוב מאמצים אחרים המופעלים במערכה (כלכלי, תקשורתי ותודעתי) תחת מנגנון הפיקוד הלאומי.

3. זמן להעברת מסרים ליריב והזדמנות להרחבת המאמץ התודעתי - זמן העצירה מאפשר להעמיק את האופן בו תופסים בציבור העזתי ובגופי הלחימה את תמונת המצב המתהווה במערכה ואת הסיכויים והסיכונים מהמשכה. לשם כך נעשה שימוש בעיקר בערוצי תקשורת שונים, רשתות חברתיות ובהטלת כרוזים, המופנים לקהלי יעד שונים בציבור. באמצעותם ניתן להעביר את המסרים המאיימים לגבי "מדרגות העוצמה" הבאות הצפויות להתממש, ובצד זה את התועלות האפשריות ליריב מהפסקה מוקדמת של המערכה. במצב של מעברים חדים ומהירים בין מהלומת אש לבין "עצירה אסטרטגית" ובחזרה, קיים פוטנציאל ליצירת לחץ פסיכולוגי נוסף על האויב, הזדמנות לפגיעה בכושר העמידה שלו ואפשרות ליצירת סדקים בין ציבורים שונים בקרב האוכלוסייה העזתית.

4. הרחבת הלגיטימציה להמשך הפעילות - אין זה מובן מאליו לקיים מבצע לאורך חמישים יום מבלי שמדינת ישראל תידרש להתמודד עם לחצים מדיניים ופנימיים כבדים להפסקתו בשלבים מוקדמים. העצירות האסטרטגיות הרחיבו את הלגיטימציה שהוענקה על-ידי הקהילה הבין-לאומית, כמו גם את נחישות העמידה של הציבור בישראל. ברוב שלבי הלחימה נתפסה ישראל כגורם מתון, שקול, החותר לפשרה מוסכמת, וזאת על אף עוצמתה ויתרונה הצבאי המוחלט, בעוד שהחמאס

נתפס כגורם סרבן, תוקפן ובלתי מתפשר.

ד. **ממד הזמן במבצע** - מבצע הרתעתי שאורך חמישים יום נתפס כבלתי קביל בקרב חלקים נרחבים בציבור הישראלי, בעיקר על רקע המבצעים הקודמים ברצועה (מבצע "עופרת יצוקה" נמשך עשרים ושלושה ימים ומבצע "עמוד ענן" נמשך שמונה ימים). האם ניתן והאם צריך לחתור לקיצור זמן המערכה, כאשר האויב נערך להאריכה? יש מספר היבטים, הקשורים לתכנון הזמן במבצעי הרתעה.

ראשית, השאיפה לקיצור זמן המערכה הינה בסיסית וקבועה במלחמות, אך יש מקום לבחון את תקפותה בהקשר העימות הנוכחי מול החמאס.⁴² מחד גיסא, נראה כי אם קיימת יכולת לבצע סדרת תקיפות מהירה, קטלנית ומוצלחת שתביא להפסקת המערכה, מה הטעם לעכבה. מאידך גיסא, בעימות מסוג זה, כשהמאמצים האסטרטגיים מכוונים לא רק כנגד יכולותיו הצבאיות של החמאס, יש טעם בהשהיית הקצב, במטרה לאפשר הבשלת תהליכים והתגבשות תובנות אצל היריב. ראוי שיתקיים דיון החורג מהתבנית התפיסתית הקבועה בשאלה אם למרכיב המהירות יש מעמד מועדף ביחס לשיקולים אופרטיביים ואסטרטגיים אחרים בניהול המבצע. האם אין כאן מהשפעתה הדומיננטית של תפיסת ה"הכרעה המהירה" בחשיבה האסטרטגית הישראלית, אשר בסוג כזה של עימותים איננה ברת תוקף? קצב מהיר במבצע צועד יד ביד עם הפעלת כוח בעוצמות גבוהות. הגעה מוקדמת מדי אל "נקודת שיא העוצמה" במערכה, מבלי שזו תהיה מסונכרנת ומתואמת עם המאמץ המדיני המקביל, עלולה ליצור מגבלות בדרך להשגת מטרות המבצע.

שנית, האמירה הרווחת שלפיה אין לישראל אפשרות להאריך את המערכה, משום שצפויה התערבות בין-לאומית להפסקתה הכפויה תוך זמן קצר, ראויה לבחינה מחודשת. התערבות חיצונית להפסקת מבצע אינה גזירת שמיים. ניתן היה לראות במבצעים האחרונים, שבהתנהלות נכונה בערוץ המדיני, מסגרת הזמן אינה נכפית על-ידי גורמים בין-לאומיים.

שלישית, במערכה הרתעית מתקיים מתח מובנה בין הרצון לשמירת הלגיטימציה ושימור יכולת איום אפקטיבית לאורך כל המערכה, לבין הרצון לבצע סדרת מהלכים אגרסיביים, החותרים לסיומה המהיר. ניסיון להביא לצמצום משך מבצע הרתעתי כרוך בהפעלה מאסיבית מאוד של מהלומות באש. מהלומות הפתיחה במבצע

"עופרת יצוקה" ובמבצע "עמוד ענן" למשל, כווננו להשמיד את עיקר המטרות הנמצאות ב"בנק המטרות" הצה"לי. ומה אם המהלומה לא תספיק, כפי שאכן קרה בשני מבצעים אלו, והאויב הערוך בתוך המנהרות ובשטחים הבנויים יתעשת וימשיך בלחימה? הרי בדיוק למצב זה הוא נערך. מה יוכל צה"ל לעשות, כאשר האויב ממשיך בביצוע ירי תלול מסלול רציף לשטח ישראל, בעוד שעיקר המטרות הידועות מראש כבר הושמד? בשלב זה האיום בהסלמה ובהחרפת הנזק ליריב לא יוכל לשמור על אמינות גבוהה, ואין להוציא מכלל אפשרות, שגם הצעה להפסקת אש חד-צדדית מצד ישראל עלולה להיענות בשלילה ובהמשך הירי. מה אז? ישראל עלולה להיתפס כגורם תוקפני ואגרסיבי בעיני הקהילה האזורית והבין-לאומית, עקב מהלכי הפתיחה העוצמתיים. היא עלולה לאבד אשראי ולגיטימציה. וככל שהירי נמשך והמטרות מוצו, אין מנוס אלא מביצוע תמרון קרקעי, אשר עלול דווקא להאריך מאוד את זמן המערכה, לגרום להיקף נפגעים גדול ולצמצם את הא-סימטריה הנדרשת בהיקפי הפגיעה והנזק שבין שני הצדדים.

רביעית, גם הטענה בדבר חוסר יכולתו של העורף הישראלי לעמוד באירוע מתמשך בן מספר שבועות, טעונה בירור.⁴³ עיסוקינו במערכה שאינה מכוונת להכרעה צבאית. מצדו של היריב היא מכוונת אל העורף הישראלי ואל מידת נחישותו בהתמודדות. הציבור הישראלי ממלא תפקיד אקטיבי בעל חשיבות אסטרטגית בניהול המערכה ובקביעת תוצאותיה. אין מדובר רק בתביעה למשמעת של התגוננות פאסיבית בחדרים ממוגנים, אלא לשאלת צידוקה: מה ואיך משדרת דעת הקהל בעורף ליריב, לדרג המדיני, לכוחות בחזית הלחימה ולקהילה הבין-לאומית. כושר עמידה איננו דבר מולד, אלא מקור עוצמה שיש לבנות ולטפח. זהו תחום בעל ערך מרכזי לקביעת תוצאות המערכה, ונדרשת לכך התייחסות והכנות מתאימות ברמה הלאומית, הן בהיבטים המנטאליים והן בבניית תכניות התגוננות תואמות.

המסקנה העיקרית מדיון קצר זה היא שנדרשת התייחסות שונה לממד הזמן במבצעי הרתעה ושאסור שהמהירות תהווה את הרכיב המוביל בתכנון האופרטיבי. ממד בניית הלגיטימציה הפנימית והבין-לאומית, והיכולת לתכנן איום במדרגות הסלמה הולכות וגוברות לאורך המערכה, אשר באמצעותן ניתן יהיה לקיים לחץ רציף על היריב, הינם עקרונות הקודמים לשאיפה לסיום מהיר. ייתכן שבפועל הם אף עשויים להביא לסיום מהיר יותר של המערכה, ובוודאי להשגת תנאים משופרים להסדרה המדינית.

ה. רעיון "מפת הכאב" - אסטרטגיה הרתעתית המנסה להמחיש ליריב את הנזק שנגרם ואת עומק הפגיעה הצפויה לו בהמשך, בכדי להביאו להכרה בחוסר התוחלת שבהמשך המערכה לקידום מטרותיו. זוהי אסטרטגיה הפועלת באמצעים פיזיים, אך מכוונת ליצירת השפעה בממד התודעתי. כלומר, מדובר לא רק במדדים "כמותיים" של מטרות שמותקפות אלא גם במרכיבים "איכותיים", התורמים ליצירת האפקט ההרתעתי. מהם הטיפוסים העיקריים של המטרות המשרתים את יצירת האפקט התודעתי אצל האויב? כיצד ניתן לתכנן את פריסתן באופן שיאפשר את מימוש תפיסת הסלמת העוצמה על ציר התפתחות המבצע?

מעגל המטרות הראשון והטריוויאלי במערכות הרתעיות כולל את מרכיבי האמל"ח הצבאי ואת מערכת הפיקוד של האויב. תקיפתם מהווה פגיעה ישירה ביכולת הצבאית, ושוחקת את כושרו המבצעי של היריב. תהליך ההתעצמות שעבר החמאס בין המבצעים הביא לכך שכמות המטרות בתחום האמל"ח נמצאת בקו עלייה קבוע, כמותית ואיכותית. הניסיון מלמד, שגם מהלומה קטלנית, אשר תשמיד חלק משמעותי מיכולותיו הצבאיות של האויב, לא תביא אלא להתחדשות מהירה של המלאי באמצעים מתקדמים יותר ובלוחות זמנים קצרים יחסית, מיד עם סיום המערכה. במבצעים צה"ל מוצא את עצמו במאמץ סיזיפי של "כיסוח הדשא" ונטרול היכולות הצבאיות המרכזיות של האויב, על אף שברור כי תועלתו תישמר לפרק זמן מוגבל בלבד.⁴⁴ ייתכן שחידוד ההבנה וההכרה בצורך להרחבת מעגלי המטרות במבצעים מעבר ל"מטרות מעגל ראשון", בכדי להביא לשיפור היכולת להשגת האפקט ההרתעתי התרחש בניתוחי מבצע "עמוד ענן". במבצע זה בוצעו סדרת תקיפות קטלניות באמצעות אש אווירית, בהיקפים גדולים וברמות דיוק גבוהות ביותר, אך תועלתן להשגת הרתעה ויציבות בגמר המערכה הייתה נמוכה. על אף השקעת עתק במודיעין מדויק, יכולות תקיפה מתקדמות ומערכות שו"ב תואמות, לא הושגה התוצאה האסטרטגית הנדרשת במבצע. נראה כי בעקבות המבצע גברה ההכרה באפקטיביות המוגבלת יחסית של מאמץ תקיפה באש בהספקים גבוהים, תוך שמירה על רמה "כירורגית" בטיפול במטרות. אל מול היקפי ההתעצמות של החמאס ברצועה, היטמעות המערך ההתקפי שלו בלב השטח הבנוי וביזור משאביו לכל רוחב ועומק השטח, נדרשת גישה אחרת להפעלת האש לקידום יעדי המבצע.

במהלך מבצע "צוק איתן" נעשה לראשונה שימוש במושג "מפת כאב"⁴⁵ אשר מצביע כנראה על כיווני תכנון חדשים בנייתוח ותעדוף מטרות לתקיפה. אין כאן חידוש רעיוני לפיתוח ההיגיון התיאורטי של מבצעי הרתעה, אך ייתכן ומסתמן שינוי בנכונות ליישמו באופן מבצעי. הנושא לא זכה להתייחסות רחבה באמצעי התקשורת, אך ניתן וחשוב להציגו ולהתייחס ליתרונות ולמגבלות שהוא נושא. רעיון "מפת הכאב" מצביע על חקירה ובחינת שדות נוספים של רכיבים במערכת היריבה, מעבר לאלה המשתייכים למטרות "המעגל הראשון". המדובר בקבוצת מטרות המכילות נכסים בעלי משקל סגולי גבוה וחיבות אסטרטגית או סמלית בעלת ערך בעיני האויב, אשר אובדנם עשוי להוות גורם מאיץ ומקרב את סיומה המוקדם של המערכה. אין מדובר במטרות שמהן מתקיימות במישורן פעולות טרור, אלא על המרכיבים והתשתית שמהם נובעת פעילות זו. על אלה ניתן למנות תשתיות צבאיות, מחסנים, מבני שלטון ועוד. פגיעה במטרות אלו עשויה להפעיל מכבש לחצים ישירים ועקיפים על הנהגת היריב ולהשפיע על נכונותו להמשיך בלחימה.

תקיפת מטרות על פי "מפת הכאב" מציפה בחריפות את מרחב המתחים בחיפוש נקודת האיזון בין מרכיבי הפגיעה הכואבים ליריב מחד ובין שמירת גבולות המוסר והדין הבין-לאומי מאידך. ההיטמעות המבוזרת של היריב בלב המרחב הבנוי והמאוכלס בצפיפות יוצרת קושי עצום לאחוז במקביל בשני הציוויים הללו. שימוש ב"מפת כאב" כמצפן לתכנון "מדרגות העוצמה העולה" במערכה כרוך באתגרים תכנוניים רגישים, הן בהקשר של ההערכה המודיעינית והן ברובד המוסרי-משפטי:

1. האם יש יכולת לאמוד את מידת השפעת ה"כאב" על כושר התפקוד המבצעי של היריב? זהו תהליך של "הערכה איכותית" יותר מאשר בדיקת תוצאות כמותית, והוא מחייב הבנה עמוקה של היריב בהקשרים רחבים, צבאיים וחוף-צבאיים, הנמצאים בחלקם מחוץ למגרש התוכן של העיסוק הצבאי. במערכה שתוצאותיה קשורות בהיווצרות תודעה של הרתעה לא ניתן להצטמצם לרמה צרה של "מודיעין למטרות" ונדרשת חקירה היקפית רחבה של רבדי העומק התרבותיים של היריב.

2. נדרשת יכולת לקשור ישירות את המטרות העולות מתוך "מפת הכאב" למעגל הביצוע של הטרור, באופן העומד בכללים ובאמות המידה של המוסר והחוק. למשל, האם דירתו של המג"ד בארגון החמאס, אשר שימשה תדיר גם לשיבות ולתכנוני פעילות טרור, הינה "מטרה צבאית" חוקית לתקיפה או שהיא מקום מגורים אזרחי, שתקיפתו תהווה צעד של ענישה קולקטיבית לא חוקית?

3. הפחתת ה"נזק האגבי" של התקיפה, בעיקר בהקשר של פגיעה באזרחים בלתי מעורבים, באמצעות התראה מוקדמת וקריאה לפינוי אוכלוסייה אזרחית לפני ביצוע התקיפה, בדיקה מודיעינית של מצב ה"תפיסות" ביעדים, והתאמת סוג החימוש ליעדי התקיפה (דיוק וגודל).

מרכיב המאמץ התודעתי והלוחמה הפסיכולוגית

בשנים האחרונות הולכת ונבנית בצה"ל יכולת אופרטיבית מקצועית, המיועדת להעצים את היווצרותם של האפקטים בתודעת היריב.⁴⁶ מבצעי הרתעה עוסקים במישור הפסיכולוגי ומאמץ התודעה הינו מרכיב בסיסי, המשלים ומחזק את תוצאת המעשה הפיזי. נדמה כי לא פחות חשוב ממה שקורה בפועל הוא מה נתפס במוחם של השחקנים הרלוונטיים, עם זאת קיים קושי לאמוד את מידת האפקטיביות והתרומה של מאמץ זה לשינוי מצב התודעה של הגורמים השונים.

היריב איננו עשוי מקשה אחת. כושר הספיגה של המהלומה הצה"לית, כמו גם הפנמת התוצאות המתהוות תוך כדי המערכה, משתנה בין גורמים שונים וחשוף להשפעה במידות שונות במערכת היריבה. גם גופים קיצוניים וחדורי אידיאולוגיה כמו החמאס או הג'יהאד האסלאמי, אשר תהליכי החשיבה שלהם קשים להבנה בעיני ה"מתבונן הרציונאלי", מקיימים תהליכי ניתוח כדאיות ומבחני עלות-תועלת בראייתם הסובייקטיבית. במבנה התפיסתי הייחודי והשונה הזה מתקיים היגיון מסדר (כנראה יותר מאחד), גם אם "אחר", המוביל ומשפיע על מוטיבציית הביצוע.

ניסיון להבנת תמונת המצב בשטח כפי שהיא נתפסת בעיני האויב, מיפוי ההבדלים בין השחקנים השונים בתוכו, ובניית תכנית פעולה תודעתית התקפית, התואמת וממוקדת בפילוח קהלי היעד, הן במערכת הצבאית והן בציבור הרחב, הינם תהליכים המאפשרים פעולה להרחבת הסדקים בכושר העמידה וההתמודדות של היריב, ותורמים להיווצרות התוצאה האסטרטגית. ההשקעה הנדרשת להמשך פיתוח וקיום יכולת זו אינה גבוהה מעצם טבעה. התפוקה, גם אם אינה ברת מזידה כמותית ומדויקת, מצדיקה ללא ספק את קיום המאמץ.

שינויים בתהליכי התכנון הצבאי במבצע

כאמור, במבצעי הרתעה כחלק מהעימות המתמשך מול החמאס קיים משקל רב למרכיבים לא צבאיים, הקשורים, משפיעים ומושפעים מאופן הביצוע הצבאי. לכך יש השלכות ייחודיות על מבנה ותהליכי התכנון המבצעי.

ראשית, ההבנה שסיומו של המבצע מחזיר את הצדדים לשגרה של מערכת התשה מתמשכת, מחייבת להכניס למעגל התכנון המערכתי גם את הממדים האסטרטגיים הרחבים, החורגים מהרובד הצבאי ומטווח הזמן של המבצע, אך מספקים את המסגרת החיונית של ה"הקשר", שבו הוא מתקיים.

שנית, "תכנון לאחור" מול "תכנון לפנים" - בתכנון הצבאי הקלאסי מקובלת הגישה של העמדת מסגרת לתכנון, שבה מוגדרים מצבי הסיום הנדרשים במערכה, ומהם גוזרים לאחור את משימות המשנה, הכוחות המבצעים, שיטת הביצוע והאמצעים הנדרשים על מנת להשיגם. במבצעי הרתעה המתקיימים על פני הרצף של מערכת התשה מתמשכת, הגדרת חלק ממטרות המבצע נקבעת במקרים מסוימים תוך כדי ניהולו. הבעיה בהגדרת מצבי הסיום כ"מושך" הבלעדי של תהליכי התכנון נובעת מהקושי לחזות משתני סביבה שונים (פנימיים וחיצוניים), המשפיעים ישירות על המערכה ועשויים לשנות מהותית את בסיס התכנון. במבצע "צוק איתן" למשל, התקבלה ההחלטה על מהלך התקפי לנטרול המנהרות רק לאחר מספר ימי לחימה. גם במבצע "עופרת יצוקה" נשקלו אפשרויות שונות של שינוי והרחבת התמרון לעומק השטח במהלך השבוע השני של המבצע, תוך כדי שהיית הכוחות המתמרנים במרחב יעדיהם בשטחי הרצועה. לבסוף, לאחר מספר ימי המתנה ודשדוש נתקבלה החלטה על יציאה מהירה של הכוחות חזרה לשטחינו.

זאת ועוד, הקושי בהגדרת יעדים במבצעי הרתעה מול אויב א-סימטרי קשור גם לצורת פריסתו המבוזרת, העלמת "מרכזי הכובד" האופרטיביים שלו, ומידת האוטונומיה הגבוהה ברמות הטקטיות הנמוכות. בדרך כלל מכוונים גורמי התכנון להגדרת יעדים והישגים נדרשים, אשר מנוסחים בלשון של שינוי מצב במערכת היריבה: מה אנו רוצים לגרום לו, היכן, מתי ואיך זה אמור לשרת את מסגרת ההתפתחות הכללית של המערכה. בדפוס הלחימה הנוכחי קיים קושי להגדיר יעדים רק באמצעות משתני מצב פיזיקאליים, (מה לכבוש, במי ובכמה לפגוע וכו'), משום שאלה אינם מספקים מתווספים אליהם יעדים המנוסחים בצורה של מגמות והתפתחויות רצויות, ובהן לשון ומונחים רכים, כמו "הקטנת המוטיבציה", "שחיקה והתשה", "הבנת חוסר התוחלת"

וכו'. הגדרות אלה אינן מאפשרות כמובן שימוש בתהליכי תכנון סגורים וקשיחים, והן מחייבות תהליכי ניתוח והערכה מורכבים תוך כדי הביצוע, כפי שמתבקש במערכה שתוצאתה הינה במידה רבה תודעתית.

המסקנה המעשית הינה שנדרש לבנות תהליך של "תכנון גמיש" ברמה האופרטיבית, המאפשר שילוב בין הגישה של תכנון מוכוון יעדים (מהסוף להתחלה) לבין הגישה של "למידה בהתהוות" תוך כדי המבצע ותכנון מוכוון התרחשות (מהווה אל העתיד).

בנוסף, צה"ל יצטרך למסד יכולת לקליטה ולהכנת כוחות בעורף למשימות משתנות תוך כדי הלחימה, כפי שיווצרו בתהליך ה"תכנון לפנים". דגם מאולתר של גוף ביצועי שכזה נבנה בפקוד הדרום במבצע "עופרת יצוקה" ותרם תרומה חשובה לתרגול ולהכנת הכוחות לקראת התמרון הקרקעי, שהחל בשבוע השני ללחימה. ייתכן שהיעדרו של גוף דומה במבצע "צוק איתן" פגע בהכנה המקצועית, אשר נדרשה לכוחות המבצעים במהלך זמן התארגנותם (שארך מספר ימים) לקראת משימת כיבוש ונטרול המנהרות ההתקפיות, משימה המתקיימת בהיקף רחב שכזה לראשונה בהיסטוריה הצבאית של צה"ל.⁴⁷

איסוף ומודיעין

התבצרות האויב במרחב הבנוי, היטמעותו בין האזרחים ופיתוח מערך המנהרות התת-קרקעי המסועף, מעמידים אתגר משמעותי לצה"ל באיתור האויב וברמת הדיוק שתאפשר את תקיפתו. רוב המטרות לתקיפה הן בעלות חתימה נמוכה, זמן חשיפתן הולך ומתקצר, לעתים עד כדי שניות בודדות, והימצאותן במרחב אזרחי מאוכלס בצפיפות יוצר מגבלות כבדות באשר ליכולת הפגיעה בהן בכפוף לכללי המוסר והדין הבין-לאומי בלחימה.

בכל המערכות האחרונות מול החמאס התמודדה ישראל בזירת מבצעים אחת בלבד, עובדה שיצרה תנאים נוחים לצה"ל לריכוז מאמץ איסוף המודיעין והידוק האחיזה המודיעינית במרחב. כוחות החמאס והג'יהאד האסלאמי ברצועת עזה מונים כעשרים אלף לוחמים. חשוב לציין, שעל אף כיסוי איסוף המודיעין הצפוף ביחס לתא השטח המצומצם של הרצועה, הצליח צה"ל לפגוע, בכל אחד מהמבצעים האחרונים, בלא יותר מאשר מספר מאות מחבלים ובמספר מצומצם של מפקדים. הישג לא

מבוטל כשלעצמו, אך בוודאי שאיננו מספק ומלמד על פער משמעותי באפקטיביות המבצעית. על אף ההשקעות העצומות שבוצעו בשנים האחרונות לחיזוק יכולות האיסוף המודיעיני, התפוקה המבצעית המתקבלת בתנאי הפעולה הייחודיים והמורכבים שיצר האויב הינה מוגבלת יחסית. ניתן לקבוע שהיריב מצליח לנטרל חלק לא מבוטל מיכולות האיסוף המרשימות של צה"ל בהקשרי "מודיעין למטרות"⁴⁸.

זאת ועוד, הפער באפקטיביות המודיעינית קיים גם בתחום של הערכת היכולות והכוונות של האויב. אולי משום שמימת "ניתוח רמת ההרתעה" המושגת לא נתפסה בצה"ל כמשימה בעלת עדיפות מקצועית ומוגדרת, ולא נבנה מאמץ מודיעיני מספק להבנת התפתחות "מצב ההרתעה" בקרב הגורמים הרלבנטיים במערכת היריבה. בכל מבצעי ההרתעה ברצועה, ובמבצע "צוק איתן" באופן החריף ביותר, התקשו גורמי המודיעין ליצור תמונה טובה באשר לכושר הספיגה של היריב ומידת נחישותו להמשיך בלחימה. התמשכות הלחימה לכדי חמישים יום חרגה בהרבה מעבר לכל ההערכות המוקדמות. במילותיו של סגן הרמטכ"ל לשעבר, האלוף יאיר נווה: "ידענו בדיוק איפה כל מחבל, אבל לא ידענו להעריך נכונה מה באמת רוצה החמאס. מהו הקו האדום אצלו, מה הוא מוכן לספוג ומה לא, האם הוא יורתע מפעילות תוך כדי המבצע או לא"⁴⁹.

הגורמים העוסקים בתהליכי התכנון של מבצעי לחימה מנסים לבנות תשתית ידע על האויב, הכוללת את מבנהו ואופן פריסתו, ולהעריך את אפשרויות הפעולה שלו. אולם בלחימה מול אויב, אשר מונע בתפיסתו הבסיסיות מאידיאולוגיית ה"התנגדות", היכולת לטעון מושגים אלה בידע מודיעיני איכותי מחייבת הרחבה של ספקטרום הניתוח מעבר למרכיבים הפיזיים של הכוח הצבאי. אין יכולת להבין את המציאות האופרטיבית ללא הבנה מעמיקה של המציאות המדינית והפוליטית וללא חקירה ברבדי התרבות והמורשת ההיסטורית שמתוכן היא צומחת. אלה מספקים את ההקשר שבתוכו מתנהלת הפעולה, וכל ניתוח "אובייקטיבי" של הנתונים הפיזיים של היריב, אשר איננו נשען על פרספקטיבה רחבה, עלול לייצר תמונה ותחזית חלקית ומעוותת. האלוף במילואים יהושפט הרכבי התייחס לתפקידו של המודיעין בהבנת המציאות: "הנטייה המובנת לעסוק בשאלות שהתשובות עליהן חותכות, מתמטיות, כגון גודל סדר הכוחות של היריב ופריסתו, עלולה להסיח את דעתו של מודיעין צבאי מעיסוק בנושאים החשובים יותר, שדווקא הם שיעצבו את פני המאורעות. כך עלולה המקצוענות של מודיעין צבאי להיות לו לרועץ"⁵⁰. זאת

ועוד, הבדלים תרבותיים עמוקים בין הצדדים תורמים גם הם את חלקם להיווצרות עיוותי תפיסה בין גורמי ההערכה בישראל. האמירות על ה"אויב הלא רצינאלי", המונע מאידיאולוגיה דתית קיצונית, אשר מתעלה מעל כל חישוב "הגיוני" של עלות מול תועלת הינן התבטאויות המשקפות את הקושי לנתח את העובדות דרך הפריזמה המתאימה, על מנת לבנות את תמונת המציאות באופן רלבנטי.

העיסוק המורכב בניסיון לפענח את כוונותיו האופרטיביות של היריב ואת מידת נכונותו לממשן, כרוך בשינוי הדגשים הפנימיים של התנהלות המערכת המודיעינית הצה"לית. מתחייבת הגדרה אחרת של העדיפות הניתנת לנושא ותהליכי הלמידה, על מנת לאפשר את הרחבת טווח הניתוח המקצועי של היריב לממדים נוספים, מעבר לאלה הנוגעים לצורת פריסתו בשטח ודרכי התנהלותו הצבאית. חקירת נושאים הקשורים לרקע תרבותי, להתפתחויות היסטוריות, למצב חברתי-כלכלי, לרגישויות פוליטיות ולהבנת הקונטקסט המדיני, הינם בסיס חיוני לשיפור הבנתנו את היריב וחיזוי תפקודו המבצעי בלחימה.

מרכיבי האש והתמרון הקרקעי במערכות הרתעה

התמרון בתפיסתו הקלאסית מיועד לכבוש שטחים בעלי ערך מבצעי ולהשמיד את האויב הנמצא בהם. החשיבה המסורתית בצה"ל החזיקה בגישה זו גם בתכנון מבצעי הרתעה, והובילה לבניית יכולת תמרון מאיים, שעשוי להיות מופעל אם שלב האש המקדים לא יגרום ליריב לקבל את תנאינו ולהפסיק את המערכה. התפיסה הרווחת גרסה שהתמרון מהווה תנאי מרכזי (גם אם לא מספיק) לניצחון; שיש בתמרון תרומה להגברת החיכוך מול היריב וליצירת מנגנון אפקטיבי של השמדה לאויב; שיש בו את היכולת להגברת הלחץ על הנהגת היריב (הצבאית והמדינית), ובנוסף לאלה הוא מהווה גם הצהרה ערכית לנכונות לקחת סיכונים גבוהים, התואמים את חיוניות האינטרסים שלשמן מנוהלת המערכה.⁵¹ בשלושת מבצעי ההרתעה האחרונים ברצועה התפתח ויכוח נוקב בתקשורת הישראלית על הצורך בתמרון משמעותי לשיפור הישגי המערכה. במבצע "עופרת יצוקה" נבחנה האפשרות להרחיב את התמרון הקרקעי למרחב רפיח ולהביא לניתוק הרצועה מסיני, על מנת לפגוע בכושר ההתעצמות העתידי של החמאס. בנוסף נבחנה האפשרות להעמיק את התמרון לתוך מבואות העיר עזה, על מנת לאיים על שלטון החמאס.⁵² במבצע "עמוד ענן",

לאחר מספר ימי תקיפה באש, כשהסתבר שהחמאס אינו נעתר לדרישות ישראל במשא ומתן בקהיר, עלתה דרישה דומה. כך גם במבצע "צוק איתן", ככל שהתארכה הלחימה ותוצאותיה המקוות נראו רחוקות מהישג היד. בכל המקרים האלו נידון התמרון כאפשרות אופרטיבית אפקטיבית ליציאה ממצב הדשדוש האסטרטגי ולקידום יעדי המערכה.

החמאס נערך ברצועת עזה באופן מבוזר, מוטמע במרחב האזרחי, מטשטש את המבנה הקווי הסכמטי של "חזית" ו"אגפים", נשען על מערך תת-קרקעי מפותח למיגון, הסתרה, ולתנועת כוחות בהסתר, ופורס מטענים ומלכודים בנתיבי התנועה האפשריים ובמבנים נבחרים. זהו מצב המאלץ את התמרון להתקיים במרחב שבו קשה מאוד להגדיר יעדים ברורים. לא מפתיע להיווכח, שהשלב הראשון בתמרון ההתקפי במבצעים האחרונים בוצע במהירות רבה והכוחות הגיעו ליעדיהם ללא קשיים מיוחדים. במבצע "עופרת יצוקה" למשל, הגיעו הכוחות המתמרנים תוך כחצי יומה לכל מקום שהוגדר להם. כך גם במהלך התמרון הקצר ב"צוק איתן". אלא שעיקר הלחימה התרחש לא בשלב התנועה אל היעדים, אלא בשהייה המתמשכת של הכוחות על היעדים. כאן מביא האויב את יכולותיו לידי ביטוי מבצעי אופטימאלי: הכרות טובה עם השטח, הסתתרות והיטמעות בקרב אזרחים, תנועה חופשית במנהרות תת-קרקעיות, יכולת תקיפה ממוקדת ומפתיעה ב"עקיצות קצרות", וכל זאת לא במטרה להדוף את כוחותינו מחוץ לשטח, אלא במטרה להסב נפגעים, לשחוק את הכוחות פיזית ומוראלית ולערער על עצם יכולת ביצוע המשימה, ועל תכליתה.

בראיית צה"ל, עצם גיוס המילואים וריכוז הכוחות בשטחי הכינוס לקראת מהלך מתמרון מהווה לכאורה הנפת מקל מאיים. ייתכן שבראיית החמאס, לא רק שאין כאן איום, אלא שזוהי דווקא הזדמנות אופרטיבית לשאוב כוחות גדולים של צה"ל אל המרחבים, אשר הוכנו בדיוק לשם כך. אפשר להעריך, שהאיום בתמרון מסיבי לכיבוש שטחים משמעותיים ברצועה הינו המצב המבצעי המועדף על-ידי החמאס בלחימה. בתמרון צה"לי רחב אל מול מערך ההגנה של החמאס, המגן יוצר לעצמו הזדמנויות מבצעיות חדשות לשיפור מצבו האסטרטגי. שהייה מתמשכת של צה"ל בשטחים קדמיים ברצועה, ללא תוצאות ברורות, בתנאי עייפות נצברת, ויכוח ציבורי-פנימי מתעצם וביקורת בין-לאומית מתרחבת, מהווים בסיס וסיכוי לחמאס להפיכת המשוואה האסטרטגית על פיה.

גם משימת תמרון מוגדרת וממוקדת יותר, כמו למשל הניסיון להפחית את כמות השיגורים באמצעות תמרון אל "מרחבי השיגור", לא הוכח כמהלך אפקטיבי במיוחד. מרחבי השיגור מבוזרים בכל שטחי הרצועה ונשענים על השטח הבנוי ועל האוכלוסייה האזרחית לחיזוק אבטחתם. במבצעים "עופרת יצוקה" ו"צוק איתן", לא ניתן להצביע על מגמת ירידה מהותית בהיקפי ירי התמ"ס בזמן התמרון ובשהייה הארוכה שלאחריו. ככל שהייתה ירידה בהיקפי השיגורים ניתן להסבירה בתכנון ובקרה של פיקוד החמאס, בניהול כמות החימוש ובחלוקתו המתוכננת לזמן לחימה מתארך. מערך השיגור פרוס באופן מבוזר ומוסתר, המאפשר לו להמשיך לתפקד ביעילות גבוהה יחסית גם בעת ביצוע מהלך תמרון משמעותי במרחב. יתרה מכך, המשך ירי התמ"ס בזמן השהייה בשטח, עלול לעורר ביקורת וויכוח נוקבים לגבי האפקטיביות של המהלך, ולערער את האחדות הפנימית בישראל ואת התמיכה במנהיגות המדינית והצבאית.

זאת ועוד, תמרון מסיבי ברצועה עלול דווקא להרחיב בצורה משמעותית את מסגרת הזמן של המערכה ולצמצם את הפער ב"עומק הפגיעה" בין הצדדים. בכך הוא עומד בסתירה לכוונת הדרג האסטרטגי ומסיט את ההיגיון המערכתי מהשגת הרתעה להיגיון אחר הקשור להשמדה והכרעה. כל עוד מטרות ותכלית המבצע אינן מוגדרות באופן זה, אין לכך מקום.

המסקנה האופרטיבית המתבקשת היא שכאשר לא ניתן להגדיר בבהירות יעדים בעלי ערך מבצעי גבוה במערכת היריבה, נשללת אופציית התמרון הרחב בצורתו הקלאסית. נדרשת חשיבה על כיוונים חדשים של "תמרון אחר", הממוקד במרחבים ויעדים ספציפיים בעלי ערך מבצעי גבוה ואשר קיים קושי לטפל בהם באמצעות "אש מנגד". זהו תמרון בעל אופי שונה ממאפייני ההתקפה המסורתית, אשר יועדה לכיבוש שטח ושהייה ארוכה בו. הוא אמור לאפשר התמודדות עם האילוצים המבצעיים המורכבים שצוינו לעיל, ולפעול באמצעות תפיסה מעודכנת וכוחות מתאימים וכשירים להשגת תוצאות מבצעיות גבוהות, שלא ניתן להשיגן באמצעות תקיפה באש בלבד.

ההיגיון המבצעי במבצעי הרתעה, המכוונים להשפעה ישירה ועקיפה על תודעת האויב בניסיון להשיג את המטרות המוגדרות ב"עלויות" נמוכות יחסית, מעצים את מעמדו ויתרונותיו של מאמץ האש במסגרת התמהיל האופרטיבי הנדרש. הפעלת

"אש מנגד" מאפשרת לשלוט באופן מדורג ומבוקר בעוצמת הפגיעה ובנזק ליריב, תוך הפחתת הסיכונים לכוחותינו, הגדלת אורך הנשימה האופרטיבי ופיקוח הדוק יחסית על מידת הנזק הסביבתי. התפתחויות טכנולוגיות של השנים האחרונות בתחומי החישה המודיעיניים, המטוסים הלא מאוישים, החימוש המדויק, תקשורת ומערכות השו"ב הרחיבו את כושרו של מאמץ האש לפעול באפקטיביות רבה גם בעימותים א-סימטריים. יכולות מחקריות מתקדמות לייצור מטרות לפני ותוך כדי המערכה, אחיזה מודיעינית הדוקה במרחב, יכולת לבדיקת מצב "תפיסות המטרות" על-ידי גורמים בלתי מעורבים בקרבנות, חקר ביצועים לאופטימיזציה בשיטות ומאפייני התקיפה ויכולת הפצת מטרות מהירה במערכות השו"ב בין גורמי האיסוף והאש השונים, אפשרו את העמקת הפגיעה ושחיקת יכולות היריב באופן מדויק יותר, בעוצמות תואמות וברמת סיכון נמוכה לכוחותינו.

עם זאת, הפעלת אש מנגד כנגד אויב הערוך באופן מבוזר ומוטמע במרחב אזרחי ותת-קרקעי מהווה אתגר מורכב מאוד, הן במישור המבצעי והן במישור המוסרי והמשפטי. מבלי להיכנס לדיון עמוק בסוגיות המשפטיות, אציין רק את עיקר הקשיים והאילוצים המבצעיים למיצוי יכולות האש המתקדמות של צה"ל, הנובעים מהדין הבין-לאומי:⁵³

1. קושי בהגדרה של מטרות צבאיות מובחנות - הגדרת העל המחייבת בתהליך תכנון המטרות לתקיפה באש הינה שהמטרות הן מטרות צבאיות. קרי, שניתן להצביע באופן מפורש על פעילות צבאית המתרחשת בהן ולעמוד בקריטריונים מחמירים לבדיקת הגדרה זו. אלא שמטרות צבאיות קרביות (למשל משגר רקטות, מחבל שעומד לבצע ירי וכו') סביר שתהיינה מוסתרות, מוטמעות ומוגנות על-ידי מבני מגורים, מנהרות תת-קרקעיות ואוכלוסייה אזרחית הנוכחת בשטח. יהיה קשה מאוד לאתרן ובוודאי לתקוף אותן באופן כירורגי. מטרות אחרות, הנוחות יותר לאיתור ולתקיפה, סביר שיתקיימו בתוכן גם פעילויות אזרחיות, שמיועדות לטשטש את הזיקה בין לבין הפעילות הצבאית. לדוגמה: מוצב פיקוד, הממוקם בדירה בבניין, אשר משמש גם כמקום מגורים אזרחי.

2. קושי בהבחנה ובהפרדה בין מחבלים לבין אזרחים תמימים - כפוף במידה רבה לנכונותו וליכולתו של הציבור האזרחי להתפנות מאזור הלחימה. במובן זה, צה"ל מגביל עצמו אף מעבר למה שנדרש על פי כללי הדין הבין-לאומי.⁵⁴ למעשה, על פי דיני הלחימה, מקום אזרחי המשמש לפעילות צבאית הופך למטרה צבאית חוקית.

המאמץ העצום בניסיון להתריע ולהרחיק את האזרחים מאזורי התקיפה (שיחות טלפון, "הקש בגג", השלכת כרוזים) הינו אילוץ כבד, שצה"ל בחר לקבל על עצמו, על אף הפיחות הגדול שנגרם עקב כך לתוצאות המבצעיות המושגות.

3. דרישה ל"מידתיות" בהפעלת עוצמת התקיפה, ביחס למידת האיום שיוצרת המטרה המותקפת לכוחותינו ותוך ניסיון להימנע מגרימת "נזק אגבי" - זוהי דרישה כללית ומופשטת שאינה מצליחה להגדיר קריטריונים ברורים למושג "מידתיות". האם יש דרך לבחון את המידתיות שלא בדיעבד, לאחר שבוצעה התקיפה והתבררו תוצאותיה? האם יש דרך לאמוד את מידת הנזק שעלול להיגרם לכוחותינו אם לא תותוקף המטרה? האם ניתן לקבוע את כל השיקולים והצעדים שיש לנקוט בתהליך התכנון, על מנת לנסות להפעיל תקיפה מדודה ולהפחית את הנזק ההיקפי האפשרי באופן סביר? גם בנושא זה צה"ל מגביל עצמו מעבר למה שמחייב הדין הבין-לאומי. ההנחיה הפיקודית במבצע "עמוד ענן" הייתה לנהל את תקיפת המטרות מהאוויר במדרגת נזק אגבי אפסי ("נז"א ס").⁵⁵ התוצאות שהושגו אכן היו מרשימות וקרובות מאוד להגדרה זו. אך תקופת השקט שהושגה אחרי המבצע ארכה פחות משנה. לפיכך מתחייב בירור מעמיק, לגבי תקפותה והשפעתה של הגדרה זו על עצם היכולת לקיים מבצע הרתעתי מבוסס מאמץ אש באופן אפקטיבי.

התייחסות נוספת בנושא תמהיל מאמצי התמרון והאש קשורה למידת התאמת המענה של אמצעי הלחימה הקיימים לצרכים המבצעיים. במקורם פותחו רוב מערכות האמל"ח הקיימות למתן מענה למלחמות בעצימות גבוהה וכנגד אויב הבנוי ופועל באופן שונה מהלחימה הא-סימטרית. עם השנים, נעשו התאמות מסוימות באמצעים הקיימים, אשר אפשרו לשפר את המענה גם מול התרחישים המתהווים. בחינת מצב המוכנות כיום מאפשר להצביע על התמונה הבאה:

1. בתחום התמרון קיימים פערים גדולים מאוד: יכולת נמוכה להתמודד עם נושא המנהרות התת-קרקעיות (בדגש על המנהור ההגנתי), יכולת הנדסית מוגבלת להתמודד עם איום המטענים והמלכודים בצירי התנועה ובמבנים, מגבלות בהתמודדות בקנה מידה רחב מול איום הנ"ט ההולך ונבנה ברצועה, והעדרם של אמצעים פחות קטלניים להתמודדות עם סביבה מעורבת של אזרחים ומחבלים.

2. בתחום האש נדרשת בחינה להתאמת היכולות הקיימות לתרחישים הנפוצים של מבצעי הרתעה. יש לבחון את מידת התאמת החימוש לסוג המטרות, את הרחבת

ארסנל החימוש של נשק פחות קטלני, וצריך לנתח את ההיבטים הכמותיים של סל החימוש לצרכים המבצעיים. עם זאת ניתן לומר בהכללה, שהיכולת הקיימת כיום בתחום האש, על אף שחלקה העיקרי פותח לצרכים של לחימה בעצימות גבוהה, נותנת מענה איכותי לצרכים האופרטיביים של מבצעי הרתעה.

פרק ד' - סיכום והמלצות

- המאמר מצביע על העדרה של תפיסת "המערכה המשולבת" ברמה הלאומית. זהו הגורם המרכזי ביצירת הפערים באפקטיביות האסטרטגית בניהול מבצעי הרתעה כנגד אויב א-סימטרי. על אף שבדור האחרון זהו דפוס הלחימה המוביל במציאות הישראלית, ועל אף מוגבלותו של המכשיר הצבאי לשמש ככלי אפקטיבי בלעדי להשגת התכלית האסטרטגית במערכות מסוג זה, לא פותחה לאורך השנים תאוריה קוהרנטית, הקושרת את כלל המרכיבים ברמה הלאומית (דיפלומטי, כלכלי, חברתי ותקשורתי) תחת תפיסה אסטרטגית אחודה. העדר התפיסה והמנגנונים המתאימים למימושה מוביל להמשך הישענות על המאמץ הצבאי כאמצעי עיקרי בהתמודדות, על אף מגבלותיו הקשות.
- המאמר מצביע על הצורך בהקמת מנגנון אסטרטגי לתכנון וניהול מבצעים ברמה הלאומית, אשר יספק עומק וראייה ארוכת טווח בניהול המאבק. הוא יאפשר ניתוחי עומק של היריב והסביבה המדינית, בגישה רחבה ומתאימה יותר מצורת הניתוח הצבאית ויתרום לשילוב כלל המאמצים האסטרטגיים, בצד המאמץ הצבאי, לכדי תהליכי למידה משותפים ולהפעלה מסונכרנת ואפקטיבית במסגרת הפיקוד הלאומי.
- המאמר קורא לעדכן את התפיסות הישנות, הנשענות על יסודות תפיסת ההכרעה ולפתח תאוריה אסטרטגית ודוקטרינה צבאית מותאמות למבצעי הרתעה, כחלק ממערכה אסטרטגית של התשה מתמשכת. תנאי מוקדם וחיוני להתפתחות התהליך הוא השגת בהירות ברובד הבסיס של המושגים המעצבים. ממנו תורחב התשתית לתפיסה אופרטיבית מתקדמת, ההולמת את התסריט האסטרטגי הנפוץ של מדינת ישראל. המאמץ לפיתוח הרעיונות והדוקטרינה אמור להשפיע גם על תהליכי בנין הכוח הצה"לי, באופן המכוון ומשפר את המענה האמל"חי למתארים המרכזיים של צה"ל גם בעתיד הנראה לעין.

- נדרש לבחון מחדש את תפיסת ממד הזמן במערכות מבצעיות מסוג זה, ואת השאיפה המסורתית ל"קיצור זמן הלחימה". השאיפה הזו עלולה לעתים (לפחות במקרה העזתי ובמציאות הנוכחית) להוביל לגישות מבצעיות מעוותות ולהסב נזק אסטרטגי. מבצעי הרתעה פועלים במידה רבה במישור התודעה ותהליכי ההבשלה בתחום זה אורכים זמן. חיפוש אחר "קיצורי דרך" אל נקודת הסיום עלול להביא לפעולה כוחנית מדי ובעייתי מוקדם מדי, ביחס לאיזונים הנדרשים להשגת המטרות והתכלית המדינית במערכה.

- ניהול מבצעי הרתעה במדרגות עוצמה עולות ודחייית "נקודת השיא" - המאמר קורא להמשך פיתוחה של הגישה האסטרטגית שיושמה במבצע "צוק איתן". הסלמה מדורגת בהפעלת העוצמה הצבאית על ציר הזמן, אשר שומרת ובונה את מידת הלגיטימציה הפנימית והבין-לאומית, בצד המחשת חוסר התוחלת מהמשך הלחימה, מאפשרת ליעל את מאמצי הלחימה ברמה האופרטיבית, לקשור בצורה טובה יותר בין המאמץ המדיני והצבאי, לשלב בעילות את המאמץ התודעתי להעצמת האפקט ולהמחשת התוצאות, ולהעניק ליריב את מרחב הזמן לניתוח והפנמת התמונה האסטרטגית המתהווה.

- יש מקום לביצוע שינויים באופן בו נחקרת ונבנית תמונת המודיעין על היריב. אין די ביכולת הצה"לית המתקדמת לספק תמונת "מודיעין למטרות". נדרשת יכולת ניתוח רחבת יריעה של המערכת היריבה, הכוללת את המרחב התרבותי, ההיסטורי, המדיני ומכלול האינטרסים הפנימיים והחיצוניים של האויב, בכדי שניתן יהיה לבנות מסד מוצק לתכנון אסטרטגי איכותי של מערכות הרתעיות כ"מערכה משולבת" ברמה לאומית.

- המאמר תומך בגישה המציבה למערכות הרתעיות תכלית ויעדים מוגבלים, בתוך ההקשר ארוך הטווח של הסכסוך המתמשך. ההישגים האפשריים במערכה נתונה מוגבלים בזמן ומושפעים לא רק מעומק הפגיעה הצבאית במערכת היריבה אלא גם מהקשרים פוליטיים, מדיניים ואסטרטגיים אזוריים. הבנת ארעיותה של התוצאה האסטרטגית במערכה מכתובה פעולה צבאית, שבה ייווצר באופן ברור יחס לא מאוזן בין תוצאת שחיקה גבוהה לאויב לבין היקף פגיעה קטן יחסית לכוחותינו, וזאת בהשקעה מוגבלת יחסית של משאבי הלחימה. זהו תנאי מרכזי לשמירת הגמישות האסטרטגית של ישראל ולהמחשת חוסר התוחלת ליריב מהמשך

המערכה. עיקרון מנחה זה משפיע על מבנה התמהיל האופרטיבי בין מאמץ התמרון ההתקפי לבין מאמץ האש המערכתית.

- ראוי לבחון את פיתוחן של צורות תמרון חדשות, שונות מגישות התמרון הרווחות בחשיבה הצבאית המסורתית, ומתאימות לפעולה בתנאים ובמאפיינים של מבצעי הרתעה ומול ההיערכות הייחודית של האויב. צורות אלו יצביעו בהכרח גם על שינויי הכיוון המתבקשים לבניית הכוחות, צידום ואופן אימונם.

- יש להמשיך לחזק את אפקטיביות מאמץ האש במסגרת התמהיל האופרטיבי הנדרש למבצעי הרתעה. מאמצי הפיתוח הנדרשים לכך חונים בעיקרם בשני תחומים שונים:

1. בחינת סל החימושים הקיים והתאמתו, בדגש על הגדלת כמות החימוש, הקטנת המחיר, ופיתוח יכולות קטלניות מופחתות.

2. ריכוז מאמץ בתחום המשפטי והמוסרי, בשילוב גורמים מתאימים בקהילה הבין-לאומית, להתאמת הנורמות והכללים בדין הבין-לאומי למציאות הלחימה הנוכחית.

- תפקיד העורף והחוסן הלאומי - המאמר מדגיש את מרכזיותו של העורף לקביעת התוצאה האסטרטגית. החמאס מכוון את מאמץ הלחימה העיקרי שלו אל לב החברה הישראלית ואל כושר העמידה שלה. מתחייב מאמץ רציף וממוסד ברמה הלאומית, לחיזוק היכולת ורוח הלחימה של העורף לקיום מערכות מתמשכות. יצירת הכרה בחשיבות הנושא בקרב הציבור הישראלי, שיפור הבנתו את אופי הלחימה, וכיול הציפיות להישגים האפשריים במבצעי הרתעה, הינם תנאים הכרחיים לקבלת אשראי וגיבוי ציבורי בלחימה, ולמניעת תהליכים פנימיים שעלולים לכרסם בתוצאה האסטרטגית.

- ראוי להמשיך ולחזק את מאמץ ההסברה וההשפעה התודעתית, במטרה להעצים את ההישגים במערכה, מול הציבורים השונים במערכת העזתית המגוונת ובמעגלים הפנימיים מול הציבור הישראלי, כמו גם בהקשר הרחב של דעת הקהל הבין-לאומית.

- שלושה מבצעי הרתעה ניהלה ישראל מול החמאס ברצועת עזה, בפרק זמן של כשש שנים. החמאס אמנם אינו האיום האסטרטגי המרכזי שאתו מתמודדת

ישראל, אך הוא בהחלט האיום הנפוץ ביותר. תפיסת עולמו האידיאולוגית ומבנה פעולתו הצבאי, בצד הניסיון המבצעי שצבר בשנים האחרונות מאפשרים להתייחס לאתגר שהוא מעמיד, כבסיס לבחינה ופיתוח הדוקטרינה והכלים החסרים כיום ברמה האסטרטגית, ואשר חיוניותם כנראה תישאר גבוהה גם בעתיד הנראה לעין.

הערות

- 1 לעיון ברעיון ובמאפייני ההתנגדות: מיכאל מילשטיין, "מוקאוואמה: עלייתו של אתגר ההתנגדות והשפעתו על תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל", המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), *מזכר 102*, דצמבר 2009, עמ' 29-39.
- 2 שם, עמ' 34-35.
- 3 ג'קי חורי וברק רביד, "חמאס יציג היום חמישה תנאים להפסקת אש", *הארץ*, 17.7.2014. למטרות החמאס במבצע "עמוד ענן", ראה ענת קורץ, "בין חמאס, הרשות הפלשתינית וישראל", בתוך שלמה ברום עורך, "לאחר מבצע 'עמוד ענן'", המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), *מזכר 123*, דצמבר 2012. עמ' 62-65.
- 4 מילטשטיין, שם, עמ' 34-35.
- 5 ראה: "Special Gaza War Poll, 26-30 August 2014", The Palestinian Center for Policy: and Survey, Research (PCPSR), August 2014, <http://www.pcpsr.org/en/node/492>
- 6 להרחבה ראה אתר השב"כ: <http://www.shabak.gov.il/publications/study/pages/dawaa-report.aspx>
- 7 מילשטיין, שם, עמ' 54-58.
- 8 נאומו של שר הביטחון משה יעלון במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגים, 29 בספטמבר 2014.
- 9 ג'קי חוגי, "איך איבד חמאס את תמיכת העולם הערבי תוך פחות מעשור?" *מעריב און ליין*, 26.2.2012.
- 10 מבוסס על ראיונות עם קצינים בכירים ועל הרצאתו של עוזי רובין בכנס לסיכום מבצע "צוק איתן", מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, 29 בספטמבר 2014.
- 11 רון שליפפר, "הלוחמה הפסיכולוגית בעופרת יצוקה", *מערכות*, גיליון 432, אוגוסט 2010, עמ' 20-22.
- 12 דן שיפטן, "יובל שנים של מלחמות התשה - הלקח המצטבר של הניסיון הישראלי", מרכז המחקר לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי של צה"ל, *עיונים בביטחון לאומי*, גיליון 4, מרץ 2003, עמ' 26-43.
- 13 אבי קובר, "התשה במלחמות הפוסט מודרניות", מרכז המחקר לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי של צה"ל, *עיונים בביטחון לאומי*, גיליון 4, מרץ 2003, עמ' 16-24.
- 14 אליוט א' כהן, *הפיקוד העליון*, מטר, תל-אביב, 2003, עמ' 4-6, וכן מאמרו של דב תמרי, "מצוק איתן למערכה הבאה - על מטרות המלחמה", באתר האינטרנט של עמותת בוגרי המכללה לביטחון לאומי.

- 15 יהושפט הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, מערכות, 1990, עמ' 546-550.
- 16 את ניסוח התכלית ומטרות המבצעים קשה למצוא בין החומרים בהצגה סדורה ושלמה. ההתייחסות באתרי האינטרנט של משרדי הממשלה, כמו גם של צה"ל, הינה בעיקר ל"מה" בוצע ו"איך" בוצע. ההגדרות במאמר מבוססות על התייחסויות של ראש הממשלה ושר הביטחון, כמו גם של מפקדים בכירים בצה"ל, במהלך המבצע ולאחריו.
- 17 קובי מיכאל, "מדינאות צבאית או צבאיות מדינית בישראל", החוג למדע המדינה אוניברסיטת ת"א, *המרחב הציבורי*, 2010, עמ' 124-126.
- 18 ראה: "Doctrinal implications of Operational Net Assessment", *The Joint Warfighting Center*, Pamphlet 4, 2004, p. 17-19.
- 19 גיורא איילנד, "השתנות טבע המלחמות - שישה אתגרים חדשים", המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), *עדכן אסטרטגי*, כרך 10, גיליון 1, 2007, עמ' 14-15. ראה גם: Paul Van Riper, "The foundation of strategic thinking", *Infinity Journal*, Volume 2, 2012.
- 20 דן שיפטון, שם, עמ' 26-35.
- 21 אלוף יוסי ביידיץ ודימה אדמסקי, "התפתחות הגישה הישראלית להרתעה - דיון ביקורתי בהיבטיה התאורטיים והפרקטיים", מרכז מחקר המכללה לביטחון לאומי, *עשתונות*, גיליון 8, 2014, עמ' 7-8.
- 22 ביידיץ ואדמסקי, שם, הקדמה, עמ' 3-4.
- 23 הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, עמ' 594.
- 24 שם.
- 25 אפרים ענבר ואיתן שמיר, "כיסוח הדשא: האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים", מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, *עיונים בביטחון המזרח התיכון*, מס' 105, 2013.
- 26 מילשטיין, "מוקאוואמה", עמ' 54-55.
- 27 אבי יששכרוף ונטשה מוזגוביה, "משעל: הפסקת אש תמורת הפסקת המצור על עזה", *וואלה*, 24.7.2014.
- 28 אפרים ענבר ועמיר רפפורט, "מלחמת עזה 2014 - סיכום ראשוני", מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, *מזכרי מרכז בס"א*, מס' 7, רמת גן, 2014, עמ' 18.
- 29 עמוס ידלון, "סיכום: המאזן האסטרטגי של צוק איתן", בתוך ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים, *צוק איתן - השלכות ולקחים*, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), 2014, עמ' 172-173.

- 30 משה יעלון, שר הביטחון, בהרצאה במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, 29 בספטמבר, 2014.
- 31 אחיקם משה דוד ואסף גיבור, "מלחמת לבנון השלישית תהיה קצרה ואלימה", *NRG*, 2.8.2013.
- 32 "לראשונה מאז עמוד ענן: רקטה באשקלון", *מעריב און ליין*, 26.2.2013.
- 33 אדוארד לוטוואק, *אסטרטגיה של מלחמה ושלום*, מערכות, תל אביב, 2002, עמ' 276-288.
- 34 אל"מ שי שבתאי, רמ"ח תכנון אסטרטגי באג"ת, "המערכה שבין המלחמות", *מערכות*, גיליון 445, עמ' 24-27.
- 35 ראה ראיון הרמטכ"ל לעמוס הראל, "נגץ: חמאס לא ימיהר לדרדר את המציאות הביטחונית במצבו, אך יש לתת תקווה לעזה", *הארץ*, 3.10.2014.
- 36 משה יעלון, שר הביטחון, בהרצאה במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, 29 בספטמבר, 2014.
- 37 פרשנות של עמיר רפפורט במהלך מבצע "עמוד ענן", "צה"ל נערך לתמרון מהיר וקטלני", *ישראל דיפנס*, 16.11.2012.
- 38 אמיר בוחבוט, "עופרת יצוקה: אחרון חיילי צה"ל יצא מרצועת עזה", *NRG*, 21.1.2009.
- 39 "התשיעיה החליטה לתת עוד זמן למגעים הדיפלומטים", *הארץ*, 20.11.2012.
- 40 רפי ג'רבי ואברהם זינו, "צהל מתגבר את כוחותיו לאורך רצועת עזה. קצין בכיר: שקט יענה בשקט", *מעריב*, 3.7.2014.
- 41 אמיר תיבון, נטשה מוזגוביה ואבי יששכרוף, "הפסקת אש הומניטארית ל-72 שעות נכנסה לתוקף", *וואלה*, 1.8.2014.
- 42 עמוס ידלון, "סיכום: המאזן האסטרטגי של צוק איתן", בתוך ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים, *צוק איתן - השלכות ולקחים*, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), 2014, עמ' 178-179.
- 43 מאיר אלרון ואלכס אלטשולר, "החזית האזרחית במבצע צוק איתן", בתוך ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים, *צוק איתן - השלכות ולקחים*, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), 2014, עמ' 107-111.
- 44 ענבר ושמיר, "כיסוח הדשא".
- 45 אמיר בוחבוט, "מחסני האמל"ח וחדרי מלחמה: מפת הכאב של החמאס", *וואלה*, 12.7.2014.
- 46 רון שליפר, "הלוחמה הפסיכולוגית בעופרת יצוקה", *מערכות*, גיליון 432, אוגוסט 2010, עמ' 20-22.
- 47 ראיון עם קצין בכיר.
- 48 אלי אבידר, "החלק החסר בפאזל: איפה היה המודיעין במבצע?", *מעריב*, 31.8.2014.

49 ראיון של סגן הרמטכ"ל הפורש, האלוף יאיר נוה לעמיר רפפורט, "בחיסול המנהרות בעזה צה"ל פעל עם הראש בקיר", *מקור ראשון*, 9.1.2015.

50 הרכבי, *מלחמה ואסטרטגיה*, עמ' 548.

51 ראה ראיון עם אלוף (מיל") יואב גלנט, *FXP*, 9.1.2015.

52 הרצאת רא"ל (מיל") אשכנזי במכון פישר, "עופרת יצוקה התארך בגלל הוויכוחים בדרג המדיני", 7.9.2012.

53 ראה מאמרו של פרופסור משה הלברטל, "The Goldstone illusion", ניו-יריפבליק, 6.11.2012, וגם פנינה שרביט ברוך, "צוק איתן - הזווית המשפטית", בתוך ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים, *צוק איתן - השלכות ולקחים*, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), 2014, עמ' 59-63.

54 שרביט, שם.

55 ראיון עם קצין בכיר.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 95 The 2011 Arab Uprisings and Israel's National Security, *Efraim Inbar*, February 2012
- No. 96 India's Economic Relations With Israel and the Arabs, *Gil Feiler*, June 2012
- No. 97 Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century, *Alexander Murinson*, September 2012
- No. 98 A Strategy for Peace With the Palestinians, *Max Singer*, November 2012
- No. 99 Israel Is Not Isolated, *Efraim Inbar*, March 2013
- No. 100 Obama's Best Friend? The Alarming Evolution of US-Turkish Relations, *Ariel Cohen*, May 2013
- No. 101 French-Israeli Security Cooperation in the Twenty-First Century *Tsilla Hershco*, July 2013 (Hebrew)
- No. 102 The Muslim Brotherhood and Egypt-Israel Peace, *Liad Porat*, August 2013 (Hebrew)
- No. 103 Time Is on Israel's Side, *Efraim Inbar*, August 2013 (Hebrew), September 2013 (English)
- No. 104 Armed and Dangerous: Why a Rational, Nuclear Iran Is an Unacceptable Risk to Israel, *Steven R. David*, November 2013
- No. 105 Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict, *Efraim Inbar and Eitan Shamir*, December 2013 (Hebrew)
- No. 106 South Korea's Middle East Policy, *Alon Levkowitz*, December 2013
- No. 107 Israel and Kazakhstan: Assessing the State of Bilateral Relations, *Gil Feiler and Kevjn Lim*, May 2014
- No. 108 The Myth of Palestinian Centrality, *Efraim Karsh*, July 2014
- No. 109 The New Strategic Equation in the Eastern Mediterranean, *Efraim Inbar*, August 2014 (Hebrew), September 2014 (English)
- No. 110 The Ties between Israel and Azerbaijan, *Alexander Murinson*, October 2014
- No. 111 Israel's Air and Missile Defense During the 2014 Gaza War, *Uzi Rubin*, January 2015 (Hebrew), February 2015 (English)
- No. 112 Changing Japanese Defense Policies, *Eyal Ben-Ari*, February 2015
- No. 113 Obama, The Reluctant Realist, *Steven R. David*, June 2015
- No. 114 Israel's Role in the Struggle over the Iranian Nuclear Project, *Yossi Kuperwasser*, June 2015
- No. 115 "Deterrence Campaigns": Lessons from IDF Operations in Gaza, *Moni Chorev*, October 2015 (Hebrew)

Policy Memorandum

- No. 6 The National Security Council: Reflections upon the June 2012 Israel Ombudsman's Report (Hebrew), *Yehezkel Dror*, November 2012
- No. 7 The Gaza War, 2014 – Initial Assessment, *Efraim Inbar and Amir Rapaport*, December 2014 (Hebrew)
- No. 8 Perfect Storm in the Middle East, *Yaakov Amidror*, June 2015 (Hebrew)
- No. 9 Israel-Greece Relations, *Arye Mekele*, September 2015 (Hebrew)

Colloquia on Strategy and Diplomacy

- No. 27 Israel: An Embattled Democracy (English) May 2012
- No. 28 The IDF Force Structure (Hebrew) May 2014
- No. 29 Israeli-Palestinian Negotiations: Where to? (Hebrew) August 2014

